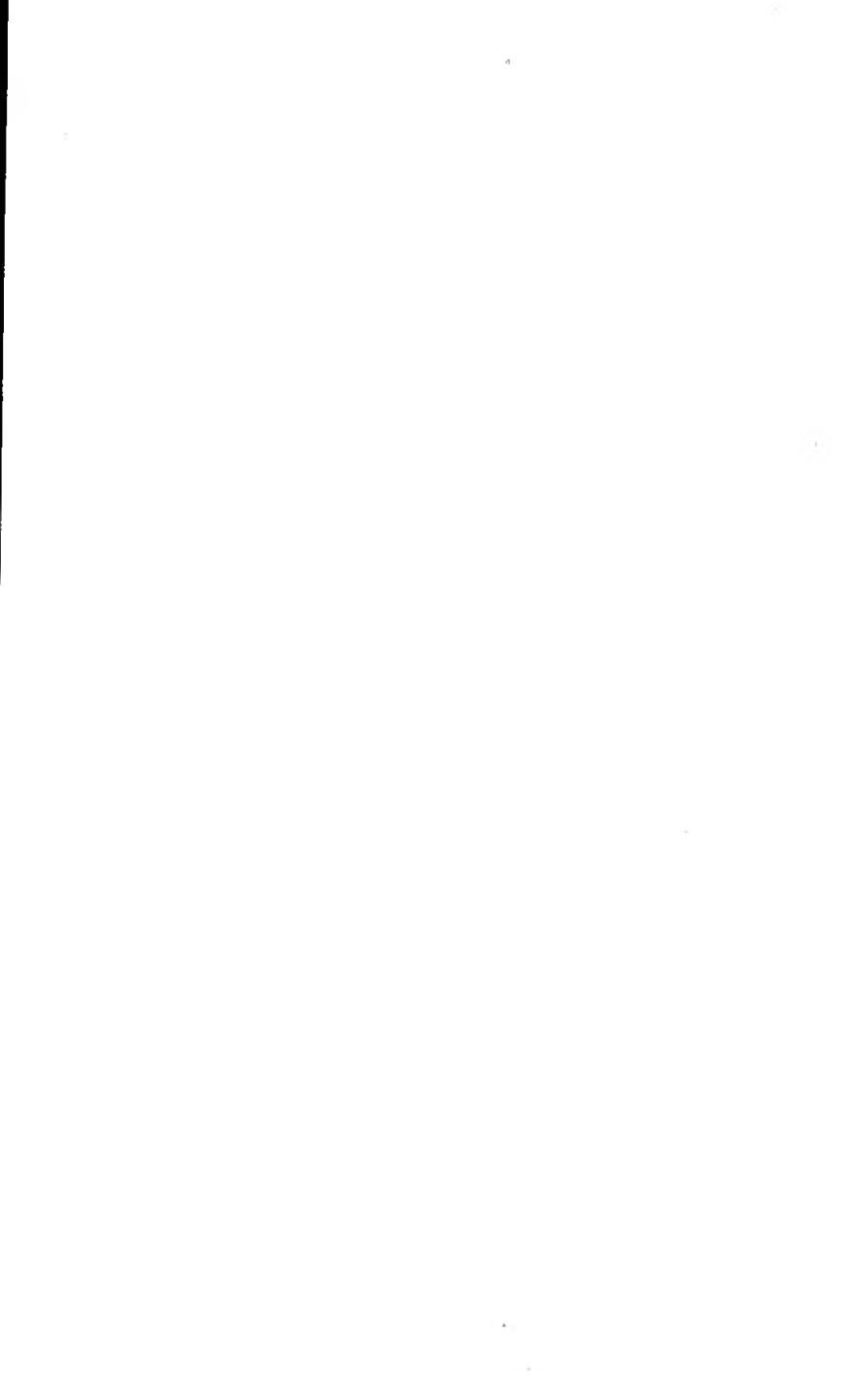

ЭПРЕФ ШЕМЪИ-ЗАДЕ

КОЗЬЯШ
ДИВАР

Эшреф Шемьи-заде

КОЗЬЯШ
ДИВАР

(Поэма-дестан)

Акъмесджит
«Таврия» нешриаты
1993

Эшреф Шемьи-заде. Козьмш дивар
Поэма-дестан, шиирлер. Акъмесджит ш. «Таврия» 1994 с.

Белли кырымтатар эдлби Эшреф Шемьи-заде бу поэма-дестанны чокъ йыллар эдельси язгъан эди. Лякин бу кыйметли эсер незарет органларынычъ чешит кырсан-баларына огъратылгъан, ичюн толу алыпда дегиль де, базы кысымлары «Аслыхан», «Тогъан кыя» адларынен шаириниъ чешит йылларда нешир олунгъан джыйытыкъларында басылдылар. Ниает, поэма-дестан эдипиниъ тувгъан Ватанында толу алында дюнья юзю корьди. Эсер сизде буюк теъссурат къалдыраджагъына эминимиз.

Ш 4702020200 — 94
М 216(04)2 '94

© «Таврия» нешриятъ, 1994 с

*Тувгъан тилимизиниъ гузел-
лиги ве аенкдарлыгъыны, му-
ллайимлигини ве зенгинлигини
къатыма ве къальбиме ильк аш-
лагъан анайыма.*

I

Заман заман экенде,
Заман яман экенде,
Ер юзю де кок кибди,
Мунар, думан экенде,

Кийик чёллер артында
Къара дерья къатында
Олгъан зенгин бир дияр —
Баарьстан адында.

Къышы — баарь, кузю — яз.
Дертке дерман авасы.
Булутларнен сырдашкъан
Къарлы дагъы, къаясы.

Кениш къулан чёллери
Къыбла-сырткъа джайылгъан.
Тогъайлары ичине
Атлы кирсе, джойылгъан.

Толып ташкъан махсулгъа
Багъчалары, багълары,
Кийик къуштан, айвандан
Кечильмеген дагълары.

Орманьында баарьде
Сеске седа къарышкъан,
Сюрюлерге талашып,
Яш сыгъынлар урушкъан.

Къыскъа келям, сыгъмагъан
Къучагъына девлети.
Балландырып айткъанда:
«Ялан дюнья дженшети».

* * *

Юрт бай олгъан, амма халкъ,
Азатлыкъкъа зар олгъан.
Къара халкъкъа кенъ дюнья
Мезар киби тар олгъан.

Юрт бай олгъан, амма халкъ
Ярыкъ бир кунъ корьмеген.
Озь илинде эркине
Кокрек керип юрмеген.

Азатлыкъкъа ыштылса,
Сед чекильген ёлуна.
Бутюн къувет, кучъ олгъан
Ханлар, бейлер къолунда.

Акъсюеклер, тёрелер
Халкъны эзген, сыкъкъанлар.
Къоркъмай агъыз ачкъашы
Бастырыкъкъа тыкъкъанлар.

Девлет мектеп къурмагъан,
Окъув-язув олмагъан.
Факъирлернинъ бир заман
Эксиклиги толмагъан.

Къады, шейхи, молласы
Хан тюркюсин йырлагъан,
Къара халкънынъ козюни
Хурафатнен кёрлагъан.

Халкъ керчектен инангъан
Джин, шайтангъа, периге,
Миявкушнынъ сесини
Ёрагъанлар олюге.

Ай тутулса, «Аллам!» — деп,
Къоркъуп, пысып яткъанлар.

Куш тутулса, «Мевлям!» — деп,
Къан-терлерге баткъанлар.

«Дюнья — кяфирге дженнет,
Муминлерге зиндандыр.
Бу дюньяда чекишсенъ,
О дюнья — той-сейрандыр», —

Деген сёзге ипанып,
Дюнья зевкъы коралмай,
Янып, олип кеткенлер,
Раат омюр сюралмай.

Мына шу зар заманда,
Шу аджайип диярда,
Алтындагыныъ тёрюнде,
Чет койлерниъ биринде,

Тагъал сувы сыртында,
Баба-деде юртунда
Яшагъан бир къырджыман
Бекбав акъай намында.

Чалпан-чарыкъ чалышкъан,
Зорлукъларгъа алышкъан,
Чокъ эшиткен, чокъ корьген,
Сеферлерде чокъ юрген,

Такъдирге баш эгмеген,
Кимсеге бель букмеген,
Къыйынлыкълар огюнде
Омюрлик тиз чекмеген

Бу тирнекли акъайныныъ
Олгъан чумдай учь огълы.
Экишер яш аралаш,
Учь ат минер учь огълы.

Энъ уйкени — Эмирхан.
Акъ-сарышын бу огълан —
Къумрал сачлы, кок козьлю
Анасындай гурь олгъан.

Экинджиси — Умерхан
Токъ-эсмери бу огълан —

Къара сачлы, къара козь
Бабасындай зор олгъан.

Учюнджисин тапкъанда,
Толгъагъына тѣзалмай,
Ана ольген локъсадан,
Яш джанына тоялмай.

Яш кемирчск мевтаны
Тез-тез ювып, джыйгъан сонъ,
Джан ашыны бермеге
Къысыр бие сойгъан сонъ,

Догъар-догъмаз анадан
Етим къалгъан сабийни,
Ана сютю эммеге
Етишмеген бебийни

Асрагъанлар айбетлеп,
Ана орнын алсын, — деп.
Адын «Темир» къойгъанлар,
Демир киби олсын, — деп.

Бала оськен бешикте
Орьселенип, къымшанып,
Ана сютю ерине
Эмизикке тамшанып...

Шайтип талий эмирнен,
Таякъ дегиль талышдан,
Чыпырдашкъан учь оксюз
Къалгъан баба къолунда.

«Ат башына иш тюшсе,
Агъызлыкънен сув ичер.
Эр башына иш тюшсе,
Чарыгъынен сув кечер» —

Деген киби, ойланып,
Дева арап дердине,
Бекбав акъай бир куню,
Пек чекине-чекине,

Кой халкъына: «Джемаат!
Янълыш ёлгъа кетмейим,

Огей ана элинде
Балларны хор этмейим» —

Деп, апт ичип, сёз берип,
Эвленмеген бир даа.
Джан-гоньюльден олгъан о
Энъ джан аджир бир ана.

Балаларны анъдай
Эркеткен, ойнаткъан.
Авучынен сув берип,
Озь эркине яшаткъан.

Баллар кымыз, сют ичип,
Талкъан ашап оськенлер.
Охшасалар — севинген,
Дарылсалар — куськенлер.

Учъ яшында къорада
Дженк эткенлер пыштавсыз.
Къуйып, ягъмур ягъгъанда,
Секиркенлер штансыз.

Селли ягъмур тынгъан сонъ,
Къычыршкъаулар, зевкъланып,
Къурткъачыкынынъ яйдыргъан
Кетенине сукъланып.

Беш яшында орюште
Къозулы къой бакъкъаулар,
Мачиклернинъ бойнуна
Чынъгъыравукъ такъкъаулар.

Къыдырлезде, дереде
Татран арап, талашып,
Ляле-чечек ичинде
Ойнашкъанлар авнашып.

Он яшына киргенде,
Ыргып аткъа мингенлер,
Джылкыы айдап отлакъкъа,
Къулап чёльге сингенлер.

Он экиде, тепречте
Дёрт орьмени патлатып,

Джирен къашкъа джоргъаны
Ордан-къырдан атлатып,

Байнынь тору, ал-аякъ
Джуйрюклерин озгъанлар.
Бай ачувдан патласа,
Дёрт бир якъкъа зувгъанлар.

Он беште бель тутушып,
Шыпыргъанлар талашта
Озь акъраны-тенълерни
Алып тизге, янбашкъа.

Он секизде, сач къойып,
Перчем тарап юргенлер.
Джыйынларда яр сайлап,
Къыз эвине киргенлер.

Йигирмиде, дели къан
Якъып-йыкъкъан яшларны,
Эля козьлер, яй къашлар
Айландыргъан башларны.

2

«Аткъа къабдал баткъанын,
Эгер бильмез, ат билир.
Ата огълы къылыгъын,
Алдын алып, ят билир».

Бир орькенде учъ къавун,
Бирдай олып бурьленмез.
Беш пармагъынъ беш башкъа,
Бир-бирине бенъземез, —

Деген киби, учъ догъмуш
Учу олгъан учъ башкъа.
Табиатта, къылыкъта
Бир-биринден бам-башкъа.

Эмир мивсе атына,
Къылыч алгъан къатына,

Расткельгепге къашангъан,
Къалпакъ десенъ, баш алгъан.

Умер миисе атына,
Огъын алгъан къатына,
Дагъда, къырда айлангъан,
Къашкъыр, тильки авлагъан.

Темир миисе атына,
Алат алгъан къатына,
Пичен оргъан, тав кескен,
Къыртыш ачкъан, ер эккен.

Айлар оте авушып,
Йыллар оте йылышып,
Ана-мына дегендже,
Омюр кете савушып.

Омюр савып кеткени —
Табиатнынъ къануны.
Тек эр ишке вакътында
Бер кучюнъни, джанынъны.

Яшайышта эр чагънынъ
Озь гъамы, озь бахты бар.
Эр тедбирнинъ, эр ишнинъ
Озь деври, озь вакъты бар.

Сѣз сырасы, мектепке
Къыркъта барсанъ, кеч олур.
Къыркъкъадже ит суварсанъ,
Адам олмакъ кучъ олур.

Пишип еткен апшыкъны
Озь вакътында ормайыш,
Яхшы корьген къызынъны,
Яшлыгъынъда сармайыш,

Эвлешовни тап элли,
Алтмышларгъа къалдырсанъ,
Халкъкъа кульгю олурсынъ,
Къолдан кучъни алдырсанъ.

* * *

Тонъгъуч огъул — Эмирхан
Йигирми бешке баскъанда,
Ортаджысы — Умерхан
Йигирми учъни ашкъанда,

«Шайтип бекяр яшамакъ,
Энди бизге етер» — деп,
«Озь кейфине, эр бир къуш,
Озь далында отер» — деп,

Озь арасы келишип,
Бир купъ эрте сабадан,
Узакъ ёлгъа разылыкъ,
Рухсет алып бабадан:

«Ольмей къайтсакъ, гъонджелер
Алев киби янсып» — деп,
«Бир феякет юзь берсе,
Гуллер къурып къалсып», — деп.

Бир сыра гуль отуртп,
Мердивеннинъ башына,
Бирер сыкъым топракны
Илип, эгер къашыша,

Яллары сом-сырмадай,
Козълери хам хурмадай,
Къамышдай тик къулакълы,
Талдай тегиз туякълы,

Алтмыш койде макъталгъан,
Алдгъа окъдай окъталгъан,
Кенъ къанъшары тайгъалакъ,
Йылдыз къашкъа, ал аякъ.

Джуйрюклерге атланып,
Эгер бавын пек тартып,
Тизге енгиль олсын, — деп,
Узенгисин къысқартып,

Узакъ ёлгъа чыкъалар
Бирер тотай тапмагъа,

Эгер тотай сѣз берсе,
Эвге алыш кѣйтмагъа.

* * *

Тамам он кунъ, он гедже
Эрте танъдан кечкедже,
Дерелерден сельдайын,
Тепелерден ельдайын,

Кечип ахыр Идильнинъ
Къолтугъындан отъкен сонъ,
Бара-бара Къыпчакънынъ
Сынъырына еткен сонъ,

Эвлиялар рухуна
Бирер дуа багъышлап,
Бой тонлары устюне,
Ала чекмен тон ташлап,

Агъа-ини эки яш,
Эки ёлдаш, аякъдаш:
«Тамам бир йыл дегенде,
Тапышайыкъ шу ерде» —

Деп, къучакълап бир-бирин,
Ант этип, сѣз берелер.
Эляллашып айрылышп,
Ёл-ёлуна кетелер.

Эмир сырткъа ёл тута,
Къара чёллер артына.
Умер кете тувушкъа,
Къара ногъай юртуна.

3

Олар анда кете турсыш,
Бизлер мында къалайыкъ.
Олар дагъ-таш оте турсыш,
Бизлер тыныш алайыкъ.

Бу дюньяда эр бир шейнинъ
Тайинленген вакъты бар.

Кеткенниш де, кьалгъаиниш да
Озюндже бир бахты бар.

«Сабыр тюбю—сары алтыш»,
Ашыкъманъыз бильмеге.
Ашыкъманъыз йнгитлерниш
Тотайларыш корьмеге.

Олар даа кетелердир,
Тизгинлерин бош кьойып,
Дере-тепе отелердир,
Яр огърунда баш кьойып.

Олар даа кетелердир,
Куньге, ельге бакъмайып,
Дере-тепе отелердир,
Озьлериши сыкъмайып.

Шимди не о?
Ёл деген шей
Азап эди о заман.
Ёлджулыкъ тек ат, девеге
Багълы эди чокъ заман.

О йылларда, о ёлларда
Нидже керван ёкъ олды.
Нидже ёлджу кьум боранлар
Ичерсинде гьаркъ олды.

Нидже керван айдамакълар
Ханджерине эш олды.
Нидже ёлджу кьар ичинде
Къашкъырларгъа аш олды.

Козьлеведен Къарасувгъа,
Къарасувдан Солхаткъа,
Стамбулдан Эрзурумгъа,
Эрзурумдан Багъдаткъа,

Ашыкъ Умер сазын алып,
Шеэрме-шеэр юргенде,
Нидже омрюн шу ёлларгъа
Исраф этти ёкъ ерде.

Чорабатыр Акътачидан
Идилъ яны Сарайгъа,
Ель-етмезин ёлгъа салып,
Барып чыкьты бир айда.

Шимди исе, кьыш-яз демей,
Ат устюнде кьайсынъыз,
Алты айлап ёл юрге
Тёзердинъыз, айтчынъыз?

Шимди юрмек азап дегиль,
Шимди о бир эглендже.
Сёз мисали самолёткьа
Чыкьып «айт-уйт!» — дегендже,

Эвден чыкьсанъ, шу саатте
Башкьа шеэрде оласынъ.
«ТУ»гъа мишсенъ, учь саатте
Стамбулгъа барасынъ.

Бизлер дегиль, акъ сакъаллы,
Сексенлик кьартбабайлар,
Богъчачыгъын кьолтукълагъан
Етмишлик кьартанайлар.

Самолёткьа озьлерини
Ич сыкъмайып чыкьалар.
Санки дерсинъ, кок ёлуна
Балалыкьтан ашналар.

Энди ерни козьге ильмей,
Тек коклерде гезе халкъ.
Бегенселер, тап Читадан
Келин алып келе халкъ.

«Сабыр тюбю — сары алтын»,
Ашыкъманъыз ольмеге.
Дестанымнынъ сонъ бейтини
Эшитмеге, бильмеге.

* * *

Пек кьызыгъып: «Бу йигитлер,
Шимди кимсинъ кьайдадыр!» —

Деп, ичинъиз кылт-кылт этип
Турса, бираз файладыр.

Не олып, не кечеджегин
Алдын алып бильсенъиз.
Кулюнеджек ерде агълап,
Агълайджакъта — кульсенъиз,

Ондай эткен икяшинъ
Олмаз дады, лезети.
Бошкъа кетер ойле кутюр
Языджынынъ хызмети...

Шаир олсанъ, ширинъе
Окъуйджыны табындыр.
Онынъ юрек теллерини
Инълет, сызлат, алындыр.

Шаир олсанъ, омрюнъ бою
Халкънен севин, халкънен куль!
Халкънен чекиш, халкънен агъла,
Халкънен яша, халкънен оль!

Даим устаз сёзю олсын
Ишлеринънинъ дестеги.
Къалеминъе гыда берсин
Азат дюнья меслеги.

Олю догъгъан «шиир» дегиль,
Аңгълашылмаз сыр дегиль.
Зыр-зыбылдакъ шиар дегиль,
Чалма-чырпма йыр дегиль.

Къандырыджы нефис, догъру
Сёзнен тувгъан халкъынънынъ
Миллий рухун котермеге
Кетсин джемий акъылынъ...

Амма тувгъан ана тильни
Темелинден бильмесенъ,
Алтмышынъда бедийлик,
Нефислик не, сезмесенъ,

Эскиликнинъ тёллерини
Сёкалмасанъ инджеден,

Янъылыкъынъ гуллерини
Коралмасанъ гъонджеден,

Юреклерини тепретеджек
Сѣз ерине, даим сен,
Халкъ козию миделерни
Быландырған тоз сепсепъ,

Эджадынънынъ мердлигинден,
Инсанлыгъы, шанъндан,
Энъ олмадым, бир къатрасы
Къайнамаса къанынъда,

Сенинъ язған «эсер»инъден,
Айтчы, халкъкъа не файда?!
Окъшутыджы сѣз къайда да,
Окъшатыджы сѣз къайда?

Эль арзусы эркин олса,
Эль арзусын эр акълар.
Шаир козию мергин олса,
Шаир намынъ эль сакълар.

Озию малюм, эр бейт язған
Адам шаир олалмаз.
Бойле «шаир» халкъ къальбинден
Бир чымкъым ер алалмаз.

Аксине, эшкъ къучагъында
Учансудай чагълагъан,
Эр адымда озы бахтыны,
Халкъ бахтыша багълагъан.

Бир шейге пек окюнгенде,
Эфкъарындан йырлагъан,
Бир шейге пек севишгенде,
Гонълю джошып агълагъан,

Севген иши узеринде
Геджелеген, кунълеген,
Амма озию къафие не,
Везин недир бильмеген.

Яхшылыкъчюнъ ярдан аткъан,
Руху зенгин, гуръ адам,

Гузелликтен гыда тапкъан,
Ичи-тышы бир адам.

Арзуларгъа баш олмагъа,
Эр кестен пек къадирдир.
Догъып пиир язмаса да,
Эш акъикъий шаирдир.

* * *

Эй, сайгъылы окъуйджым,
Манъа опъке этме сен.
«Эфсане», — деп дестапыма
Къыймет кесмей кетме сен.

Илим-фепнинъ чокъракълары
Дестан, масал, йырдадыр.
Медениет чыракълары
Тасавурда, сырдадыр.

Телевизор, радиолар
Масаллардан төреди.
Атом кучю бир вакъытлар
Масалларда сыр эди.

Дестанларда хаяллар эп
Акъикъаткъа багъланды.
Масалдаки учкъан килим
Самолёткъа айланды.

Учкъан къушкъа бакъып турып,
Инсанлар озъ акълында,
Эфсанелер яраткъанлар
Магърур Икар акъкъында.

Иште, бугунъ бу илерилев,
Шу арзунынъ сесидир.
Космонавтлар тавабасы
Шу Икарнынъ нслидир.

«Бир заманда бар экен,
Бир заманда ёкъ экен.
О кунълернинъ яшавы —
Къылыч, къалкъан, окъ экен...» —

Деп башлагъан масалларны,
Балалыкъта къайсынъыз

Эшитмеге истемейип,
Юзь чевирип яттышыз?..

Бизлер догъдыкъ масалларны
Чевирмеге керчекке.
Бизлер догъдыкъ тикенлерни
Чевирмеге чечекке.

Тикен олып, санчылгъандже
Аягъына кимнинъдир,
Ал гуль олып, такъылгъанынъ
Кокрегине ийгидир.

Бир кунъ ола, бизим бу хор,
Фаджиалы девримиз,
Арслан дегиль, тавшан киби
Кечирген хор омрюмиз.

Аккъында да нидже-нидже
Эфсанелер айтылып,
Намларымыз намердлернинъ
Чёплюгине къатылып.

4

Аз заманмы, коп заман,
Кель-кель заман, кет заман.
Эмираннен Умерхан
Сагълыкълашып о заман,

Агъа-ини — экиси,
Эки якъкъа джоусйлер.
Баш язысын эджирин,
Кунъге пишип тёлейлер

Эмир сырткъа ёл тута,
Къара чёллер артына.
Умер кете тувушкъа,
Къара ногъай юртуна.

Эгри къылыч къушашып,
Джуйрюклерге ишанып,
Ёкъушларда тер тёкип,
Энъишлерде ер чёкип,

Чапса, аты етмеген,
Атса, огъы отьмеген,
Къаяларгъа из салып,
Къамчы джойса, тал алып,

Керван кечкен ёллардан,
Къушлар отькен тавлардан,
Рузъяр киби эселер,
Ташкъын киби кечелер.

Куньлерини тунь этип,
Туньлерини кунь этип,
Эмир Сырткъа ёл тута,
Дагъшы-ташны ёл этип.

Дере-тепе тюз кете,
Идиль бою джагъалап,
Он кунь-гедже ёл кете,
Кечитлерде адалап.

Идиль сувы аркъасы,
От осьмеген ер экен.
Халкъ бу ернинъ адъшы —
«Кетсе къайтмаз» — дер экен.

Нидже куньлер Эмирхан
Ёлдан-изден адашып,
Сахра бою ёл ала,
Джуйрюгине улашып.

Расткетирмей ёлунда,
Не бир терек, не тыйнакъ.
Не джин, не джан, не сачакъ,
Не тютеген бир оджакъ.

Къум денъизи ичинде
Тек йыланлар сызгъырша.
Сакъсавуллар тюбюнде
Къаракъуртлар къырылша.

Язнынъ ыссыкъ кунеши,
Орталыкъны якъкъанда,
Джан тельмиртип уфукъта
Сагъын ойнап яткъанда.

Сувсызлыкътан Эмирнипъ
Козъ нурлары тѣкюле,
Ольген-талгъан атынынъ
Аякълары букюле.

Узун сѣзнишъ кыскъасы,
Куньдюз кушо юралмай,
Сарыкъумнынъ аджувсыз
Сыджагына тѣзалмай,

Къарар бере ахыры,
Кунъ бою ял алмагъа,
Садыкъ досту — джоргъаны,
Ёлгъа гедже салмагъа.

«Ачылгъаннынъ айбы ёкъ,
Озю билип джапкъан сонъ.
Адашкъаннынъ айбы ёкъ,
Къайтып ёлун тапкъан сонъ».

Бир кунъ танъда Джетемен
Ерге къарап саркъъанда,
Акъбоз-атнен Кокбоз-ат
Кунъге селям айткъапла,

Пек авлакъта кумюшдай
Мавы дагълар корюне.
Эмирханнынъ ичине,
Къайтабаштан джан кире.

Ичке сыгъмай севинчи,
Сюре огге атыны.
Санки дерсинъ, абрагъан
Еди ильнинъ ятышы.

Бир кунъ-гедже ёл басыш,
Ете дагълар къатыша.
Барып чыкъа ахыры,
Булгъарларнынъ юртуна.

Эмир мында отурсын,
Биз келейик Умерге.
Керек олса, анъармыз,
Эмирши де кимерде.

Къардашындан айрылып,
Джопеген сонъ агъасы,
Умерхан да атлана
Ёлгъа шу кунъ сабасы.

Ёлун дагълар кескенде:
«Ёл беринъиз, дагълар!» — деп,
«Мен ярымшы булайым,
Къальбим ярсыз агълар» — деп,

Дере-тепе тюз кете,
Къызыл-Дерья джагъалап.
Къыркъ кунъ, гедже ёл кете,
Айылын бек тогъалап.

Къызыл-Дерья бойлары —
Къамыш баскъан голь экен.
Алтын бешик дегени —
Сышыры ёкъ чель экен.

Къулан чельнинъ устюнде
Тек беркъутлар айлана.
Къамышларнынъ уджунда
Бозторгъайлар саллана.

Аланлыкъта ойнашып,
Эркелеше джейранлар,
Обачыкълар артында
Орьсенлеше джумранлар.

Ешилъ чемен ичинде
Яраштырып эр якъны,
Макъат киби гуллене
Къызыл ляле мейданы.

Бир кунъ танъда булутлар
Бир-бирине сюрюнип,
Он беш кунълик толгъун ай
Акъ яшмакъкъа бурюнип,

Джетеменнинъ арышы
Ерге къарап саркъкъанда,
Чыкъ тамчысы отларгъа
Эльмаз сыргъа такъкъанда,

Пейда ола уфукъта,
Къос-къоджаман бир авул.
Ботакъанлар, тайлакълар
Ойнап юрген гурь авул.

Ёл устюнде, аякъта
Инген сагъа апайлар,
Кубу пише салкъында...
Тегерек бет тотайлар

Корип четген авулгъа
Яш бир къонакъ кельгенин,
Тотай кызлар созалар
Озьлерининь оленин:

«Боталы туюе, боз бие,
Савсам ие джелини.
Болур эдим ананьнынъ
Яхшы корьген келини».

«Сюйгеним сувгъа далдырып.
Сюймезиме сюйдирсем.
Чинаякъта чай болып,
Эрининьпи куйдирсем»

«Боталы туюе, боз бие,
Савсам ие джелини.
Чертер эдим черттирсень,
Домбыраньнынъ телени»...

Бу тюркюге опланып,
Тюше Умер атындан.
Кире чет бир отавгъа,
Отип мезар къатындан.

5

Туманлы кунь тильки озар,
Боранлы кунь бори озар,
Тильки къувса, ит озар,
Бори къувса, ат озар,

Пек безенген — тойда озар,
Коп яшагъан — сойда озар,

Ичи — зезр, тышы — бал,
Аллякъ киши — сыйда озар...

Тонгъуч огъул — Эмирхан,
Булгъарларнынъ юртунда,
Ортанджысы — Умерхан,
Ногъайларнынъ къатында,

Афта дегиль, кушъ дегиль,
Бир къач айлап къалалар.
Олгъан усул, ийлени,
Окъданларгъа салалар.

Къошуларда къошу алып,
Курешлерде пошу алып,
Джыйын, байрам, тойларда
Атлас тонлар къушанып,

Сефер лафы чыкъкъанда,
Макъсадларын сездирмей,
Чокъ сёйленип, асылып,
Джемаатны бездирмей,

Энкийгенге энкийип,
Башы ерге тийгендже,
Чалкъайгъангъа чалкъайып,
Башы кокке тийгендже,

Къонакъбайлар алдында
Кокрек басып юрелер.
Джемаатнынъ козюне,
Услулыкънен кирелер.

Сёзлери торс олса да,
Къайтармайлар сёзлерин.
Яшкъа, къарткъа япышып,
Севдирелер озылерин.

Кенъенкенге — кенъ мейдан,
Талашкъангъа — тар мейдан,
Яр огърунда пек иракъ
Ёл баскъангъа — бол мейдан.

Агъа-ини къонакъта
Алтышар ай къалгъан сонъ,

Акъяран-эшинен бир догъмуш,
Къардаш киби олгъан сонъ,

Эр бири озъ гонълонде,
Нишан къоя бир къызгъа.
Козъчиклери элягъа,
Сачы, къашы къуцдузгъа.

Уйкен огъул айттыра
Булгъар къызы Туркашны.
Ортанджысы айттыра
Ногъай къызы Чолпаньны.

* * *

Туркан олгъан тирнекли
Анасынынъ кенджеси.
Эгильмеген будакънынъ
Къокъланмагъан гъонджеси.

Къапшы, козю боялы,
Пармакълары хыналы,
Тили кескин олса да,
Пек тертипли, сыралы.

Акъяранлары ичинде
Сайылгъан энъ киргини.
Окъ атыш, яй тартышта,
Гузель джыныснынъ мергини...

Бир кунъ байрам арфеси,
Салкъын бир кузь сабасы,
Турканайны чагъыртып,
Анасынен бабасы:

«Бир къан-къардаш олгъан сонъ,
Рухсет бизим, козь сенинъ.
Озюнъ гонъюль къойгъан сонъ,
Агъыз бизим, сёз сенишъ», —

Деп разылыкъ берелер
Эвленмеге кенджеге.
Эгильмеген будакъта
Къокъланмагъан гъонджеге...

Башлай тойға тедарик,
Къой-къозулар союла.
Ким бар, ким ёкъ — джемий халкъ,
Той эвине джыйыла.

Ала чадыр къурдырып,
Аладжа килим яялар.
Аладжа килим устюнде
Нияхларын кыялар.

Къош софралар къурула,
Кельген-кечкен буюра.
Тувгъап-урув, эш-досткъа
Баллы боза созула.

Тамам учъ кунъ, учъ гедже
Эрте танъдан, кечкедже,
Тынмай чалгъы-чагъана,
Тойлар отип кеткендже.

Чолпан исе ананынъ
Дар-дюньяда бир кызы.
Козъчиклери зейтундай,
Янакълары кырмызы.

Сырма сачы кыркъ орьме,
Эки бети ай киби,
Къара чатма къашлары,
Тарттырылгъан яй киби.

Йигитлерни делирте,
Башын тиклеп юрюши.
«Ах, джанынъдан!» — дедирте,
Козълерини сюзюши...

Ич кимсени бегенмей
Юре къангъып кенарда.
Санки дерсинъ кысмети,
Башкъа узакъ диярда.

Умер бу ят семитке
Етип, къадем къойгъан сонъ,
Къызлар: «Къонакъ кельди!» — деп,
Къыйыр-чыйыр олгъан сонъ,

Чолпанай бир корьгенде
Умерхангъа урула.
Юрегише шу дакъкъа
Сыджакъ бир шей къуюла.

Сыджакъ бир ис. Амма кыыз,
Не олгъанын анъламай
Къальби: «севги» — десе де,
Акъылы опы дынъламай.

Баргъан сайын алына
Атеш киби бир дуйгъу.
Сарып ала гонълюни
Эм севиншюв, эм къайгъы.

Сезе озюн Умернен
Омюрлик ёлдаш киби.
Бир чегирдек ичинде
Эгиз оськен аш киби...

Ягъмурлы бир кузь куню,
Уйле — акъшам арасы,
Къарчыгъада Чолпаннен
Юнь титкенде анасы,

Келип къала Умерден
Къуда кызны айттырып...
Баба бермей разылыкъ,
Иш бозула шайттирип.

Чолпан шашып къалса да,
Ич кимсеге сездирмей.
Ичтен куюп, янса да,
Ичин тышкъа бильдирмей.

Бир арада корюше
Умерханнен козь-козьге,
Эки гонъюль, эки къальп
Келе ахыр бир сёзге.

Къарар бере Чолпанай
Умерханнен къачмагъа,
Анасынынъ багърындан
Ят багърына учмагъа.

Шу кунълери, гурьдели
Къурбан байрам айында,
Яшлар, кызлар кетелер
Къомшу койге джыйынгъа.

Оюн, кулькю, шакъанен
Джыйын тамам кызгъанда,
Сув агъарлы янзы ай
Уфукъкъа къол созгъанда,

Чолпан чыкъа эшикке,
Гонълюн эльге алдырып,
Акъ сют берген анасын,
Эвде гъафлет къалдырып.

Ыргып минип Умернен
Тез-тез бирер ёргъагъа,
Эки къолгъа бир къамчы,
Тайпыналар кыблагъа.

Кызыл чекмен къушанып,
Ёргъаларгъа ышанып,
Ёкъушларда тер тёкип,
Эвишлерде ер чёкип,

Чапса — атлар етмеген,
Атса — окълар отьмеген,
Къаяларгъа из салып
Къамчы джойса, тал алып,

Керван кечкен ёлларда
Кунълериңи тунь этип,
Къушлар отькен тавларда
Тунълериңи кунь этип,

Тамам кыркъ кунь, кыркъ гедже
Эрте таньдан, кечкедже,
Дерелерден сельдайын,
Тепелерден ельдайын,

Кечип, джошкъун Идильнинъ
Къолтугъындан отелер.
Бара-бара улуснынъ
Сынъырына етелер.

Ав авлагъан еринде,
Мал кышлагъан еринде.
Йигит деген, тогуна
Тон тышлагъан еринде.

Умер бакъса, не бакъсын,
Къарт чинарынъ тюбюнде,
Эмир ята ял алып,
Бир тотайнынъ тизинде.

Джан авликип Умерхан
Тюше аттан атылып,
Руху гыфилъ Эмирхан
Къала тили тутулып.

Агъа-ини эки яш,
Эки къардаш, аякъдаш:
«Санки бир йыл дегенде,
Кене кельдик шу ерге» —

Деп сарылшып, опюшип,
Корюшкенчюн кунъ бурун,
Муджесине патакут
Дункузлийлер бир-бирин.

Турканайнен Чолпанай —
Эки ёсма келиндеш,
Янакълары толгъан ай,
Эки акъран, эки эш,

Агъа-къардаш такъдири
Олгъанларын билген сонъ,
Бир къарашта бир-бирин
Баштан-аякъ сюзген сонъ,

Коръмейип бир устюнлик,
Бир-бирининъ бетинде,
Кунълениледжек киби,
Гузеллик джеэтинден,

Эгечинен синълидай,
Корюшелер севиншип,

Къайнагъанен, къайыннен
Танышалар эгильшип.

Шайтип дёрт джан, дёрт юрек —
Эки джан — тен олгъан сонъ,
Къарт чынарнынъ тюбюнде,
Бираз тыныш алгъан сонъ,

Яллары сом сырмадай,
Козьлери хам хурмадай,
Къамышдай тик къулакълы,
Талдай тегиз туякълы,

Алтмыш койде макъталгъан
Алгъа окъдай окъталгъан,
Кенъ къанышары тайгъалакъ,
Йылдыз къашкъа ал аякъ

Джуйрюклерге атланыш,
Эгер бавын бек тартып,
Тизге енгиль олсын, — деп,
Узенгисин къыскаргыш,

Тамам он кунъ, он гедже,
Дере-тепе ёл алып,
Эрте танъдан, кечкедже,
Ат устюнде бунъалыш,

Сонъгъылыккъа ял алып,
Он биринджи сабасы,
Койге етип къалалар,
Къушлукъ — уйле арасы.

* * *

Не кельгенни корьген бар,
Не кеткенни бильген бар,
Не башына ягъаджакъ
Бурчакъларны сезген бар.

Ай-ай; инсан догъгъан сонъ,
Къартаймаса, ольмесе,
Бу дюньягъа кельген сонъ,
Ашшалыкъ не бильмесе...

Ай-ай, инсан догъгъан сонъ,
Джебир, азап тартмаса,
Ата ёлун къувгъан сонъ,
Дертине дерт къатмаса...

Ёкъ... Къартаймакъ ве ольмек —
Къануыдыр аятнынъ.
Азапланмакъ, севинмек —
Реинидир аятнынъ.

Эр бир ёлнынъ сонъу бар,
Эр ёкъушнынъ эшиши.
Эр геджешинъ танъы бар,
Эр келишинъ кетиши.

Падша олсын, къул олсын,
Кимсе къалмаз дюньяда.
Агъызынен къуш тутса,
Дирек олмаз дюньягъа.

Къалыш олса, энъ башта,
Дирек олып дюньягъа,
Къалыр эди султанлар,
Джингизхашлар, Иванлар...

Къалмакъ мумкюн олгъанда,
Дирек олып дюньягъа,
Къалыр эди о лян —
Халкъ джелляды Сталин.

Йигрим беш йыл къараны — акъ,
Зулумны — бахт дедирткен,
Миллион-миллион гунасызны
Аскъан, кескен, ольдирткен,

Сабий-субий, яш-къарт демей,
Сакъат, локъса, тул демей,
Чечен, балкъар, татар демей,
Булар да инсан демей,

Нидже мазлум миллетлерни
Юртларындан къыйраткъан,
Тарихларын, менликлерин,
Мезарларын ёкъалткъан,

Бу кѡан ичер, инсанлыкѡнен
Алякѡасын узѡген сонѡ,
Бара-бара кѡарт кѡанкѡырдай,
Оледжегин сезген сонѡ,

Кремльнинѡ кѡапыларын
Ичтен, тыштан мандаллап,
Пенджересин айдан, кунѡден,
Халкѡ гѡамындан талдалап,

Кѡаргѡыш толу уджресинде -
Кѡоркѡуп, титреп яткѡанда,
«Даа кимни есем экен?» —
Деп, кѡан-терге баткѡанда,

Рухсет алмай сюрип кирди
Олюм, бирден уджреге.
«Ер алласы» отю патлап,
Теслим олды эджельге.

Кяр этмеди унванлары
Генералиссимускѡ.
Кяр этмеди кѡылгѡанлары
Олюмден кѡуртулышкѡ.

* * *

Не кеткенни сезген бар,
Не кельгенни корѡген бар.
Не олюмнинѡ кѡай вакѡыт
Келеджегин бильген бар.

Уйкен огѡул Эмирхан
Турканайны назлатып,
Ортанджысы Чолпаннынѡ
Юрегини сызлатып,

Тамам он кунѡ, он гедже
Ватангѡ ёл алгѡан сонѡ,
Эрте танѡдан кечкедже
Ат устюнде кѡалгѡан сонѡ,

Юкѡарыда айткѡандай,
Он биринджи сабасы,

Койге етип кьалалар,
Къушлукъ — уйле арасы.

* * *

Талматюшшинъ кунеши
Орталыкъны якъкъанда,
Киев-келин — дёрт атлы,
Секельтектен чыкъкъанда.

Козьге башта ташлана
Юзь яшарлыкъ эменлер.
Гонъюль охпай макъатдай,
Ешилъ тогъай, чименлер.

Йигитлернинъ козьлери
Козь яшына бурюне.
Кок юзюнде кунъ биле,
Башкъа чешит корюне.

Бу гузеллик огюнде
Туталмайлар озьлерин.
Догъма таныш ерлерден
Узалмайлар козьлерин.

Козьге сыджакъ уруна
Якъын кьырлар, эреклер.
Ичке сыгъмай эеджан,
Дук-дук ура юреклер.

«Юреклерни урдургъан
Къуванчмекси, гьаммекен?
Джандан татлы бабамыз,
Бахтымызгъа сагъмекен?» —

Деп, атларын ельдиртип,
Къан-терлерге пишелер.
Эв аддында дёрт атлы
Атларындан тюшелер.

7

Ай-ай, инсан догъгъан сонъ,
Хасталыкъ не бильмесе,

Бу доньягъа кельген сонъ,
Къартаймаса, ольмесе...

Ёкъ... Эр ёлнынъ сонъу бар,
Эр ёкъушнынъ эниши,
Эр гедженинъ танъы бар,
Эр келишининъ кетиши...

Ыргып, ерге тюшкен сонъ,
Атларындан огъланлар,
Не бакъсынлар — азбарда
Джемий гуллер солгъанлар.

Къаралтыда сезелер,
Насылдыр бир фелякет.
Тез-тез эвге кирелер
Эмирлер джан-алекет.

Баба гъарип тёшекте
Чекише джан дертинде.
Мевта кибиди узангъан,
Къан къалмагъан бетинде.

Темир бакъа ялп этип,
Козьлерине ишанмай,
Тюштир сана корьгенин,
Ич де эске ошамай.

Севинчинден байгъушнынъ
Тап юреги ярыла.
Бирден турып еринден
Агъаларгъа сарыла.

Бу сеслерден, шув-шувдап,
Баба ача козьлерин
Коре огъулларынынъ,
Хаял дегиль, озьлерин.

Эмирханнен Умерхан
Пек окюне, окюне
Тиз чёкелер асретли,
Азиз баба огюнде.

Келинлер де хатирчюн,
Япма яныкъ къайгынен,

Баш кѡялар атанынъ
Ятагына сайгынен.

Бекбав акъай тыялмай
Уюльген козьяшларың,
Сыйпай титрек элинен,
Келиплернинъ башларың.

Эмирханнен Умерхан
Бере баба дуасы.
Эр бирине бахт тилей,
Ашкъ-муаббет ювасы.

Сонъ эписин отуртып,
Ятагынынъ башына,
Айта сонъки сѣзюни,
Тююлип козьяшына:

«Эвлятларым, динъленъиз,
Кельдим етмиш яшына.
Чокъ тер тѣтим юртумнынъ
Топрагына, ташына.

Эр бир ерде, эр иште
Озь кучюме базандым.
Отъмегимни, тузумны
Озь элимнен къазандым.

Кимсеге бель букмейип,
Чалпан-чарыкъ чалыштым.
Такъдирге баш эгмейип,
Кунъ коръмеге алыштым.

Чокъ татсам да, омюрнинъ
Ачлыгын ве токълугын,
Сездирмедим сизлерге
Ананъызнынъ ѳкълугын.

Омрюм бою сизлерни
Эркелеттим, кусътюрдим.
Авучымнен сув берип,
Эркин, сербест осьтюрдим.

Етим акъкы емедим,
Къараны — акъ демедим.

Къарапы — акъ дегенге,
Омюрлик баш эгмедим.

Дост, душманнынъ артындан
Яман бир сѣз айтмадым.
Акъсыз бир иш корьгенде,
Таш олса да къайтмадым...

Энди сезем, меним де,
Омюр тапым йыкъыла.
Теним къалды тентиреп,
Джан кенъезге тыкъыла.

Эвлятларым, бу сизге
Сонъгы сѣзюм, сонъ келям.
«Кельмек» кетти мен ичюн,
Къалды «кетмек» vessелям.

Янгъан отнынъ зийнети,
Къор янында билинир.
Корер козьнинъ къыймети,
Кѣр янында билинир.

Мен кеткен сонъ, озъара
Фикирлешип яшанъыз.
Кѣр нефиске берильмей,
Шукюр этип яшанъыз.

Яшайышнынъ темели
Сагълыкъ, мердлик, видждандыр.
Видждансызлыкъ, кунъджилик
Адам ичюн зиндандыр.

Терек сынса, тал къалыр.
Джуйрюк ольсе, нал къалыр.
Йигитликтен къайтманъыз,
Йигит ольсе, нам къалыр.

Байлыкъкъа бель бувманъыз,
Чыкъмаз уджы-къыйыры.
Эль малына кызманъыз,
Олмаз онынъ хайыры...

Иримчиктен къурт болмаз,
Гъурбет ильден юрт болмаз.

Алчахъны дост санманхъыз,
Алчахъ киши дост болмаз.

Ярадангъа бинъ шукюр!
Аман келип еттинъыз.
Янгъыз кетип, къош къайтып,
Гонхълюмни хош эттинъыз.

Энди кунюм етсе де,
Козюм ачыкъ кетмейджек,
Сонъ дахъикъа нефесим
Окюничли отъмейджек.

Тек шайлы бир омюрдаш,
Темирге де тапынхъыз,
Йыл дуамны берген сонъ,
Дюгюн-тойлар япынхъыз...

Энди беян этейим
Сонъ истегим, арзымны.
Озь виджданым огюнде
Тёлейим озь къарзымны.

Озь-озюмни бильгенден,
Омрюм отти шу ерде.
Коп юрсем де сеферде,
Кене къайттым бу ерге.

Лякин Алтындагъ киби,
Эйбетли дагъ корьмедим.
Къартал къая ярындай,
Учурым яр корьмедим.

Нидже ёлджу, нидже мал,
Ачыкъ аяз, туманда,
Кетти ярдан ашагъы
Бузлавукъта, боранда.

Мына, шу яр четинде
Къурунхъыз бир эн дивар.
Къаяташтан, чакхъылдан
Бойдан-бойгъа кепъ дивар.

Чамур, лайда, тайгъакъта,
Ат аягъы таймасын.

Арабалар, маджарлар,
Изден чыктып авмасын.

Кочьменджилер, керванлар,
Къоркъмай кечсин торадан.
Кечкенден сонъ, бизлерни
Унтмасынлар дуадан.

Хайрат менден бу ишке,
Эвлятларым, юз баш мал..
Васнетим сизлерге,
Яхшы ниет — яры мал»...

Баба бирден тарс тына,
Битиралмай сёзюни.
Эляллашып етипмей,
Юма эки козюни...

Эртеси кунъ тувгъан-эш,
Колум-къомшу топлана.
Телькъинге деп устюне
Телли къумач къаплаша.

Къартны дуа-сенанен,
Суселянен джыялар.
Джан ашыны бермеге
Атан деве соялар.

«Ата-анадан мал яхшы,
Алтын уйден джан яхшы.
Джылашмагъа сой яхшы,
Сыйлашмагъа джат яхшы».

Афта кече, ай кече,
Яс, къайгъылар унтыла.
Эвде эр кес бель бувып,
Озь ишине тутуна.

8

Ильки байлыкъ — джан сагълыкъ,
Экинджиси — тен сагълыкъ,
Учюнджиси — юрт сагълыкъ,
Дёртюнджиси — акъ явлыкъ.

Айлар оте авушып,
Йыллар оте йылышып,
Апа-мына дегендже
Омиор кете савушып.

Яшайышта эр чагънынъ
Озь гъамы, озь бахты бар.
Эр тедбирнинъ, эр ишнинъ
Озь деври, озь вакъты бар.

Пишип еткен апшыкъны
Къувамышда ормалы.
Яхшы корьген ярынъны,
Озь вакътында сармалы.

* * *

Айлар кече, йыл кече,
Эр шей тюше изине...
Юкълаялмай бир гедже
Темирхан озь-озюне:

«Агъа, енге къолунда
Кунъ корьгеним етер» — деп,
«Озь эркине эр бир къуш,
Озь далында отер» — деп,

Бир кунъ чешме башында,
Акъшам ятсы арасы,
Къараргъанда уфукъта
Кечки танънынъ аласы,

Ача Темир къальбини
Озь койдеши Аслыгъа.
Къарар берип кесен-кес
Эвленмеге шу кызгъа:

«Гузель, санъа айтаджакъ
Бир къач агъыз сёзюм бар.
Энди бизге менимдже,
Айрылыкъ ёкъ — олюм бар.

Тек меним бу сёзюмни
Агъыр алма устюнъе.

Мен айтайым, сен динъле,
Умют догъсын гонъломе.

Истер эдим, мен санъа,
Омпортлик эпш олмагъа,
Шу башымны башынънен,
Бир ястыкъкъа салмагъа.

Бакъ сен кокке, йылдызгъа,
Ерге, айгъа, кунешке.
Эписи багълы икметнен
Бир сырдашкъа, бир эшке.

Ерде айван, кокте къуш,
Сувда балыкъ, Аслыхан,
Алайында бар бир ал,
Бир севдалыкъ, Аслыхан.

Разы олсанъ, къальбим сен,
Джаным сенсинъ, Аслыхан.
Козюм ачып кореджек
Ярым сенсинъ, Аслыхан.

Джавчы, къуда къоймайым
Мен бу иште арагъа.
Эки гонъюль бир олса,
Кошкке дёнер хараба.

Шимди дюльбер, къайт эвге,
Яхшы этип, ойлап коръ.
Тюшюн-ташын, тап сонъу
Анайышъдан сорап коръ.

Ай ярыгъы — девлеттир,
Къыз арувы, Аслыхан.
Къайтармекен юзюмнинъ
Къызарувы, Аслыхан?.

* * *

Аслы олгъан хастаджан,
Назик, начар бир къызчыкъ.
Акъранлары ичинде
Корюмсиз бир наргизчик.

Тили татлы олса да,
Къаны сыджакъ, япышкъакъ.
Бурны сепкиль толса да,
Хош фиилли, гонъюлю акъ.

Он бир айлыкъ экенде,
Оксюз къалыш бабадан,
Сабийликтен боллоше
Яшав къахрин анаман.

Беш япында иш этип,
Орьселене, къыйлала,
Анасынен бирликте
Эль къолунда хорлана.

Он яшына киргендже
Яз кунълери эзандан,
Къорукълай о бегининъ
Багъчасыны торгъайдан.

Он яшында отура
Тезъясынынъ огюне.
Байбикеге яз ве къыш
Кетен токъуп дѣгюне.

Патта-сатта терк этип,
Омрю солгъан эв ичин,
Той, джыйынгъа чыкъса да,
Чыкъа ана хатричюн.

Той, джыйынгъа чыкъса да,
Сары гульдай саргъайып,
Бир кенарда отура,
Даим оксюп, мугъайыш.

* * *

Бир татлы сѣз адамгъа —
Джан азыгъы дегенлер.
Бир аджджы сѣз адамгъа —
Баш къазыгъы дегенлер.

Темирханнынъ теклифи
Аслыны пек шашырта.

Бу сыджакъ сѣз гонълони
Юдже дагъдан ашырта.

Омрюнде чокъ апналыкъ
Корьгенчюндир, бельки де,
Аслъхан бу теклифке
Пек инанмай илькиде.

Лякин билип, Темирнинъ
Йигитлигин, мердлигин,
Козъ огюне кетирип,
Онынъ ачыкъ бетлигин,

«Жерчектир», — деп ишана,
Темирнинъ бу сѣзюне,
Баш язысын — козъ корер».
Деп, рух бере озюне.

Деп, рух бере, амма сакът
Гонъюль ич де тынчымай.
Янып куйген юреги
Асретликке ялчымай.

Эвге кирсе, эв сыкъа,
Ёлгъа чыкъса, ёл сыкъа,
Агъласа да, кулъсе де,
Юрек эп бир тарсыкъа.

Куньдюзлери гъарип къыз,
Кирмеге ер тапалмай.
«Темир корип къалыр», — деп
Кой ичинден оталмай.

Геджелери козъ юммай,
Ята оны ойланып,
Тѣшегинде де чалкъа,
Де юзь-тѣбен айланып.

Козъ огюнде джанлана
Къызлыкъ тасавурлары,
Козьяшындай темиз, пак
Дертли гонъюль сырлары.

Толкъунлана къальбинде
Ильк муаббет далгъасы.

Темирхандай йигитте
Олмаса да дамасы,

Осьмюрликтен гоньюлини
Ялыъыз онъа бергенин;
Юрегинде тек оны,
Тек Темирни севгенин,

Шимди байгъуш пек агъыр
Гуна киби хатырлай.
Сандыракълы, кьоркзулы
Руя киби хатырлай.

* * *

Темир десенъ, он беш кунъ
Ичи-багъры дерт толып,
Аслыханнынъ джевабын
Беклеп, козю дёрт олып,

Ахыр бир кунъ кеч мааль,
Къаш кьараргъан вакъытта,
Янъы айнынъ орагъы
Сюзюльгенде батыда,

Бир балабан кьошкзулакъ
Солакъ балы элинде,
Келип кире Темирхан
Аслыларнынъ эвине.

(О девирде яш йигит,
Къыз эвине кельгенде,
Бир аса бал кетирип
Адет эмиш эзельден).

Руху гъафиль Аслыхан
Кориш оны буз-бузлай.
Эм кьоркъа, эм севине,
Эм паша, эм тызымлай.

Пешман эте козь-кзулакъ
Олып турмагъанына.
Арт къапыдан зылдыр-зып
Чельге зуммагъанына.

Долдызындан кирген сонъ,
Энди напсын, лячаре.
Темирхашшы индемей
Къаршы ала бичаре.

Апа гъарип орьсенлей
Оджагъынынъ янында.
Отъмек къоя, аш къоя
Мусафирнинъ алдына.

Булар исе бакъалмай,
Бир-бирининъ юзюне,
Отуралар индешмей,
Курсючикнинъ огюнде...

Мусафир бир фильджанчыкъ
Чай ичкен сонъ, къыз гъарип,
Юречиги таш къатып,
Чыкъа оны озгъарып.

Башы, козю айлана,
Дук-дук ура юреги,
Эеджандан, къоркъудан
Эшип къалкъа кокреги.

«Сен къувет бер, раббим!» — деп,
Тюшюнмейип о ягъын.
Айтып бере Темирге
Азырлагъан джевабын:

«Темир агъа, недайын
Алгъышлайым мен сизни?
Геджесин кунъ эттинъыз,
Мен талийсиз оксюзнинъ.

«Бу не айтыр?» — дейсиздир.
Не айтырым мен сизге?
Кунъдюз чыракъ якъа экен,
Кунъ корьмеген кунъ корьсе...

Он гулюмден бир гулюм
Ачмагъанын билесиз.
Бахыт манъа озь нурьны
Сачмагъанын коресиз.

Мен..Мен.. Ялан не керек...
Даим сизни изледим.
Юрегимде тек сизинъ
Сыманъызны гизледим.

Энди сиз не десенъиз,
Эписине разыман...
Сиз бир кедай исенъиз,
Мен кедайнынъ сазыман...

Сиз бир фидан олсанъыз,
Мен фиданнынъ бир гули,
Сиз бир къафес олсанъыз,
Мен къафеснинъ бульбули.

Терен тамыр джиберген
Терек ельде майышмаз.
Сюймегенге сийкенген,
Озь бахтына къавушмаз.

Эр дакъикъа азырым,
Сизнен янып куймеге.
Керек олса, сиз ичюн
Яш джанымны бермеге» —

Дей де, сеси богъулып,
Озюн озю туталмай,
Суса бирден Аслыхан,
Козь япыны юталмай...

Темир динълеп отурып,
Шаша кызынынъ анъына.
Бу самимий сѣзлерден
Джан ялгъана джанына.

Бир шей айтып севинтмек
Истесе де, Аслыхан,
Келип бир шей тыкъыла
Богъазына анъсызын.

Байгъуш бир сѣз айталмай,
Къальби оттай къабына.
Тез-тез сыкъып Аслынынъ
Эльчигини айрыла.

Оксюз ольмез, чекишир,
Бир кунь келир, кунь корер.
Къара талий кимерде,
Оларны да кульдюрер...

Аслыхашпен корюшип,
Бираз эсин джыйгъан сонъ,
Бутюн фикри-зикрини
Къыймазына къойгъан сонъ,

Тез-тез истеп къарарын
Кечирмеге омюрге,
Темир сёйлей мерамын,
Бир кунь эвдекилерге

Эвдекилер эписи
Шашып къала бу ишке.
Тюшмейик, — деп сакъынып,
Тильге, эмиш-демишке,

Ольчей, пиче, ойлана,
Не демеге бильмейлер.
Етим къызны Темирге
Ич де ляйыкъ корьмейлер.

Эмир: «Быракъ шу мазлум
Бичарени, иним!» — дей.
Умер: — «Къой, биз тапармыз
Санъа гузель келин», — дей.

Чолпан: — «Бизге керекмей
Опдай чуллы келиндеш.
Ит масхара олурмыз
Эль-алемге кесен-кес.

Явур къанджыкъ Темирге
Илле этне эткендир.
Къанджыкъ иттай, шунынъчюн
Аркъасындан ерткендир»—

Деп, токътамай чанкильдеп,
Кие эвни башына.

Умер: «Олды!» — десе де,
Кяр этмей антдашына.

Туркан исе делидай
Севгеичюн яш къайнын,
Кульджуликтен ипдемей,
Ичке сакълай яшыгъын.

Корюшалмагъанычюн
Темирханнен тенада,
Сиркеси сув котермей,
Тура къапгъып кенарда.

Къыскъасы, бу тынч эвинъ
Асты устыке кельсе де,
Джемиси бир агъыздан:
«Ляйыкъ дегиль!», — десе де,

Темир бузмай ниетин,
Къатты тура сёзюнде:
«Оль, йыжыл, тек онъа баш
Къошаджагъым». — Шу куньден

Темир беш-он достуны
Талакъагъа чагъырып,
Куньден-куньге юреги
Ашкъ отуна къабынып,

Бармакъ истеп, фикринде
Аслыхангъа ичкиев,
Эш-достларнен котере
Эки башлы тола эв.

Эвде исе, меселе
Баргъан сайын кызыпша.
Барып-барып бу ишке
Якъын сой-сой къарыша.

Къартанайлар, битайлар
Тутунса да ниязгъа,
Турканайнен Чолпанай
Ич де кельмей пиязгъа.

Ахыр бир кунь Эмирхан
Умерханнен къорада,

Къунан, дёнен, тайларгъа
Пичен берген арада:

«Айды, олды-оладжакъ,
Инатлашып турмайыкъ.
Ботен ерде баланынъ
Юрегини къырмайыкъ.

Эр бир къулнынъ насиби
Къысметинен кельгендир,
Бизлер ляйыкъ коръмесек,
Таңъры ляйыкъ корьгендир», —

Дей де лябид Темирнинъ
Истегине конелер.
«Биз дегиль, о яшайджакъ», —
Деп, разылыкъ берелер.

Чолпан исе, кене де
Инатланып, тыртайып,
Эрке оськен башынен
Текедайын чортайып:

«Не япсанъыз, япынъыз,
Озьлеринъиз билирсиз.
Той биткен сонъ, хынаны
Артынъызгъа силерсиз», —

Деп турса да, агъалар
Башлай тойгъа тедарик.
Корюнгенде батыда
Ашыр айы мубарек,

Эр ягъында той башлай,
Къой, къозулар сойыла,
Джемаатнынъ чокъусы,
Той эвине джыйыла.

Къадынларнынъ бир къысмы,
Денъеп келе аселет,
Коръмек истеп Темирнен
Енгесини бетме-бет.

Къош софралар къурула,
Кельген-кечкен буюра.

Къонакъларгъа, эш-досткъа
Баллы боза созула.

Къыз ягъы да: «Къарынджа—
Къарарынджа, алынджа»—
Деп, беш-он къарт чагъырып,
Дуа бере алынджа...

Келин озю козьлерин
Алайтырып, къамчылап,
Беклей тойнынъ сонъуны,
Юрегини авучлап.

Янындаки достлары
Опынъ кейфин арайлар.
Сачларыны де оре,
Де дагъыта, тарайлар.

Бири бакъа къондырып,
Чекесине фесини.
Бири къарай кийдирип,
Ал сахтиян местини.

Къызнынъ юзю кульсе де,
Къальби агълай акърындан.
Гедже корьген бир тюшю,
Ичте чыкъмай акълындан.

Ич дертини къызларнен
Болюшмеге тюшюнип,
Айтып бере оларгъа,
Къоркъунч, дешет тюшюни:

«Къызлар, къызлар, дюн гедже
Худжур бир тюш корьдим мен.
Джин-шайтанлар юрмегси,
Сарп ерлерде юрдим мен.

Сувдай ярыкъ бир гедже,
Тавда янъгъыз къалгъанман.
Санки дерсиз, пайпозюм
Мезаргъа ёл алгъанман.

Не ялмагъа бильмейип,
Эр якъкъа баш ургъанда,

Чытырманлыкъ ичинде
Ёл тапалмай турганда,

Тюш десенъ тюш, анъсызын,
Къоркъудан джан талашып,
Келип къонды омзума,
Бир гогерджин баласы.

Бир оломден къалгандай,
Теги дыр-дыр къалтырай,
Ай ярыкъта козьлери
Садеф киби йылтырай.

Бу аджайип ишлерден,
Бапта бираз пашырдым.
Сонъ тез-тез бу къушчыкъны
Кокрегимге яшырдым.

Мегер дейим, гъарипни
Къувган экен миявкъуш.
Пейда олды шу анъда
Бир аллене, бедат къуш.

Панджаларын чыкъарып,
Узериме атылды.
Мен юзюмни орытсем де,
Устюм-башым йыртылды.

Джан-алямет къоркъудан,
Яман этип багъырдым.
Пек абдырап, ярдымгъа
Темирханны чагъырдым.

Кок гурьледи, сель къуйды,
Йылдырымлар ойнады.
Темирханнынъ ерине
Келип чыкъты бир джады.

Шу арада бир эмчек
Баласынен къолумда
Учып кеттим, еди къат
Кокке, Кябе ёлуна.

Кябе ёлу дегени —
Акъ сют акъкъан ёл экен.

✓
Чевре-чети сынъырсыз
Мавы сахра, чѣль экен.

Сонъ не олды, бильмейип,
Башы, сонъу къарышты.
Бир-биринен недайдыр
Албастылар тартышты.

Тюш десенъ тюш, сонъ бирден
Бастырыкъып уяндым.
Эвде корип озюмни,
Толу бир нефес алдым.

Бакъсам, къасыр устюнде
Чалкъа тюшип яткъаным.
Сытмам бардай сыкъылып,
Къан-терлерге баткъаным)...

Къызлар къоркъа тюшелер
Бу нишарет руядан.
Яхшылыкъкъа джорайлар,
«Хайырдыр» — деп торадан.

* * *

Акъшам ола, кунъ къона,
Къаш къарара, ель тына.
Сув ичинде бакъалар
Йыр тѣшей яр эшкъына.

Бинълеп чыр-чыр мазинлер,
Бакъаларгъа зиль тута.
Гульфиданлар эсирип,
Бульбуллерге гуль тута.

Яры гедже авгъан сонъ,
Эснел, къалгъып, керилип,
Чокъ лакъырды, оюндан,
Эзильгендже эзилип,

Достлары: «Тур, Аслыхан,
Киев бала кельгендже,
Бираз чырым этейик,
Ильк танъ бельги бергендже», —

Деселер де, Аслыхан:
«Ёкъ, ёкъ кызлар, ичте де
Уйкъум кельмей, сиз бираз
Янбашланъыз шу ерде»—

Деп, пенджере алдында
Джагъын тиреп къолуна,
Индемейип отура,
Бакъып Кябе ёлуна.

«Бу акъчилъ ёл къай етим
Сабийлернинъ рыскъы экен?
Кок юзюне сачрагъан,
Къай ананынъ сютю экен?

Хайырмекен, шермекен,
Тюшюмде шай учкъаным?
Кябе ёлу ичинде
Сабийчикни къучкъаным?»—

Деп тарсыкъа заваллы
Гедже корьген тюшюне.
Сарып ала тенини
Недайдыр бир ушюме.

Бувсанувдан козьлери
Козъ яшына бурюне.
«Ах!», — дегенде, беллерсинъ,
Акъ джигери корюне.

Бахыттанмы, гъамданмы,
Толып таша кокреги.
Айгиди сен, эльмаздай
Темиз, саф кызы юреги!..

Яшлыкъ, яшлыкъ, гурь яшлыкъ!
Унтулырмы бу куньлер!
Козъ огюнден кетерми
О агълавлар, куловлер?..

Эр ягъында къонакълар
Къонушалар танъгъадже,
Аман-аман уфукъта
Чолпан йылдыз янгъандже.

Акъябет, той башынынъ
Зыкысынен бираз даа,
Акъяранлары, достлары,
Тап учюпджи хоразда,

Иляийнен, текбирнен
Пошу багылап белине,
Озгъаралар Темирни
Аслыларнынъ эвине.

Тына чалгъы-чагъана,
Сес-солукълар савуша,
Эки асрет, ахыры
Бир-бирине къавуша.

10

Къавушкъан сонъ эки къальп,
Шай этип бир-бирине,
Афта, айлар оларгъа
Бир кувъ киби корюне.

Кузь артындан къыш келе,
Докъсан чыкъа, кире март.
Пердалаз да косътере
Озь кучюни бир къабат.

Кумюш туман къушана
Къартал къая ярлары,
Сом кумюшдай морара
Алтындагънынъ къарлары.

Сюрюдеки къойлардай
Бир-бирине тыкылшып,
Къай якъкъадыр ел тута
Торс булутлар сыкылшып.

Кок бозарып турса да,
Кувъ корюне базы бир.
Къыш сюйрекли олса да,
Баарь енъе бары бир.

Кене башлай шырылдап,
Тыныш къалгъан чокъракълар.

Кене куле, ешере
Къара, къонъур топракълар.

Эрте танъдан кечкедже
Къарылгъачлар пырылдап,
Ювачыкълар къуралар
Сачакъларда чырылдап.

Къарынларын тойдырып,
Балабан къакъ четинде
Юкылай дёрт-беш къаз бирер
Аякълары устюнде.

Асма юзюм тюрбюнде
Гогерджинлер эгеше.
Анасындан айрылгъан
Къозучыкълар мелеше.

Чельде, къырда иш къайнай,
Койлю чезе якъасын.
Мухкем багълай атларнынъ
Хамут багъын, тогъасын.

Къарасабан ерлерге
Токъ урлукълар сачыла.
Аят-мемат огърунда
Кене куреш ачыла...

Куреш деген эр махлокъ,
Осюмликке бир къанун.
Несиль къувмакъ, осьтюремек,
Догъмакъ, ольмек куньден-кунь.

Аслы кориш бар аят
Ирске багълы олгъанын,
Сезе бир кунь озю де,
Эки къатлы олгъанын.

Заваллы эм севине,
Эм къоркъа, эм арлана,
Янакълары алянакъ
Кираз киби аллана.

Шу кунь узун гедженинъ
Зифир къаранлыгъында

Темирхангъа бильдире
Юкю барын кърнында.

Къоджа-къары севинчтен
Кирпик къакъмай чыкъалар,
Кулькю, шакъа даванен,
Орталыкъны йыкъалар.

Тѣмир истей, тонгъучы—
Огъул бала олгъанын,
Къой ичине къашкъырдай,
Даим даур салгъанын.

Аслы исе, аксине,
Истей факъат къыз бала,
Акълы, фикри еринде,
Къол-аягъы тюз бала.

О куньден сонъ, Аслынынъ
Гедже-куньдюз къайгъысы —
Ола масум яврусы...
Ах, аналыкъ дуйгъусы!

Кольмек тике, такъие,
Къундакъ, ёргъан азырлай,
Озю исе, тек аджджы,
Экши, туршу арызлай.

Къач айдан сонъ, бир куню
Сезе къую катында
Экинджи къальб ургъанын
Юрегининъ алтында.

* * *

Эр махлюкнынъ бир дерти:
Къой, эчкининъ — джан дерти
Къасапнынъ — эт, ягъ дерти.
Джеллатларнынъ — къан дерти.

Чолпанайнен Турканнынъ
Юреклери битсе де,
Эрге тийгенлерине
Учъ йылдан чокъ отъсе де,

Эхиси де кѣан агълай
Геджелери акърындан.
Махрум олып, аналыкъ,
Эвлят кѣуанч, бахтындан.

Бу яныкынынъ устюне
Янъы яныкъ догъгъаны,
Аслыхандай «чолпа»пынъ
Шайтип, юкло кѣалгъаны

Келиндешлер уйкѣусын
Даа да пек кѣачырта,
Асетчилик кѣуртларын
Даа яман кѣутурта.

Шай дер экен, афта, ай
Тез-тез оте арадан.
Аслы коре бир огъул,
Кѣашы, козю кѣарадан.

Манълайчыгъы — ай киби,
Агъызчыгъы — оймакъдай.
Без томбул тенчиги —
Кубу пишкен кѣаймакъдай...

Эртеси кунъ Аслынынъ
Кѣуртулгъанынъ бильгенлер,
Хатыр сорап локъсагъа
Козъайдынъгъа кельгенлер:

«Тѣфу, машалла, бакъ онъа,
Тыпкы кучок Темирхан.
Санки дерсинъ, тыгырып,
Тюшкен баба бурнундан», —

Деп, локъсанынъ хатричюн,
Орьсенлешип кѣалалар.
«Козъ тиймесин, тѣфу!» — деп,
Назарлап да алалар.

Келиндешлер кѣаршылай
Кѣонакъларны «сайгынен»,
Кѣаве, шербет суналар.
Ичтен янып кѣайгынен.

Ичлери кир келинлер,
Эр куш киби бугунь де,
Къозу киби темиз, саф
Аслыханнын огюнде

Корюнелер индемез,
Аллякъ, майлы мышыкъдай,
Танъ ярыгъы огюнде
Акъчилленген ыпыкъдай.

Аслы ята козь юмыш,
Йылмайып озь еринде,
Акълы, фикри, юреги —
Эвлядында, эринде.

Гъарип ана пек агъыр
Ярыгъанчюн козюни,
Бир айдан сонъ, бир ёрукъ
Эшлеп ала озюни.

Бала осе ананынъ
Къучагъында кымшанып,
Юкълагъанда, дудагъын
Чочайтырып, тамшанып.

Къыркъ беш кунълик олгъанда,
Айырды эте анасын.
Беш бучукъ ай толгъанда,
Танып куле бабасын.

Бир кунъ сабий Турканай
Енгесинден ятсырап:
«Инга-инга-инга» — деп,
Бирден яман абдырап,

Агълагъанда, анасы:
«Балам, балам, бал татыр.
Балам осип еткен сонъ,
Кызчыкъларны алдатыр.

Томалачым, томпачым!
Сенсинъ меним къуванчым.
Яшлыгъымда — умютим,
Къартлыгъымда — таянчым!» —

Деп такъмакълап, огълуны
Къолларына алгъаны,
Севип, охшап, къуцдакълап,
Ельбешикке салгъаны,

Яман оте бу сефер
Туркъанайнен Чолпангъа,
Янъы баштан туз сепе,
Ашкъывлангъан ярагъа.

Экиси де: «Бахт бизге
Кульмей», — деп къан къусалар,
Куньден-куньге сарара,
Чиркинлеше, азалар.

Аслы исе, аксине,
Сагъламлаша кет-кете,
Дюльберлеше, тюзеле,
Узерише эт бите.

Джанбашлары толгъаны
Антеринден сезиле.
Турканларынынъ юреги
Бунъа да пек эзиле.

Куньджюликтен кирмеге
Ер тапалмай ич бири.
«Ах!» — дегенде, от таплай
Агъызындан эр бири.

Акъайларын пиязлап,
Геджеси ве куньдюзи,
Къурунтышен оларгъа
Шатаплайлар Аслыны.

Санки, эрге тийгени,
Аслы ичюн джинает,
Санки, эвлят корьгени,
Аналыкъкъа хиянет.

Ахыр сонъы келинлер,
Даим зеэр сачувдан,
Ичлерини бийлеген
Куньджюликтен, ачувдан

Бир дакыкъя, бир саат
Туралмайып тегине,
Бир кунъ акышам экиси
Къаргъана ве сёгюне:

«Токъята, токъята, сен къанджыкъ,
Бакъ тур насыл отерсинъ.
Сана бир ип кесейикъ,
Котералмай кетерсинъ», —

Деп, бирге ант ичелер —
Аслыны ёкъ этмеге.
Чешит фитне фесатнен
Башчыгъына етмеге.

* * *

Эй, гонъюльчен, окъуйыджым,
Талийдашым, аддашым!
Уйкен олсанъ — агъам, аптем,
Кучюк олсанъ — къардашым!

Икяемиз энди-энди
Къызды бизнен барабар.
Бинъ сатырын окъудынъ сен,
Учъ бинъ сатыр даа бар.

Бильмейим, бу бейтлер санъа,
Недай тесир ташлайджакъ?..
Булар... даа багъламасы,
Дестан... энди башлайджакъ.

11

Дагъ истеген — дагъ япар,
Багъ истеген — багъ япар,
Я озюнинъ рахметли
Джандан азиз, кыйметли

Бабасынынъ сонъ арзу,
Васиетин унуткъан
Огъуллаз эль козюне,
Насыл бакъар догърудан?

Эмирханнен Умерхан
Тувгъанларнынъ зарынен,

Темирханнынъ еври-кунъ
Къыставышен зорышен:

«Кеч олса, кеч олсын да,
Хайырлысы олсын», — деп, —
«Барсын, къарттан улускъа
Бир ядикяр къалсын», — деп,

Тутуналар ахыры,
Къурмагъа бир эн дивар.
Къартал къая джарына
Бойдан-бойгъа кепъ дивар.

Бу ишке деп, шеэрден
Секиз ташчы кетиртип
Олгъан колюк-кедикни
Къурулышкъа бегитип,

Бисмиллянен башлайлар
Ольчеге, чызмагъа.
Джар боюна юз къулач
Терен эндек къазмагъа.

* * *

Пакъыл киби, бу койге
Келе къала шу саба
Шагирдинен бирликте
Мешур Муслим шейхбаба,

Тюше алла-мусафир
Бир софунынъ эвине,
Услулыкънен элтиден
Билип ала огюе

Кой ичинде эр кимницъ
Недай нефес алгъанын,
Келинлернинъ, къызларнынъ
Къайдай дерти олгъанын.

Эшите учъ келиндеш
Ортасында даваны,
Аслыханнынъ устюнде
Олгъан тартыш-къавгъаны.

Билип ала Турканнен
Чолпанайнынъ къахрини,
Эрге тийип, ич эвлят
Коралмагъанларыны.

Анълай ызым-сезимден
Оларнынъ пек байлыгъын.
Сезе молла бу иште
Тавлы къазанч барлыгъын.

Сабасына, девирни
Башлайым, — деп, — байлардан,
Зияретни аселет
Башлай Турканайлардан.

Киргенинен къапыдан
Башлай сена-дуагъа.
Эр кошеде небеттен
Ятып-ятып турмага.

Джан-джехдинен уруна
Келинлернинъ козюндже,
Джин, шайтанны къувмагъа
Шуфлеп-пуфлеп, озюндже.

Дуалы сув ичире
Джез алеми устюнден,
Сасыкъ тютси тютетип,
Эвни богъа тютюннен.

Китап ача, фал бакъа,
Севиндире, къоркъута.
Усталыкънен — сонъундан —
Насиаткъа тутуна:

«Дердинъизни коремен
Козюнъизде, къызларым.
Бар къабаат тек сизинъ
Озюнъизде, къызларым.

Аранъызгъа сокъулгъан
Аллякъ, айяр бир джады.
Дердинъизнинъ джемийси —
Шу джадынынъ иджады.

О албасты туракеч,
Ич де эвлят корьмезсиз.
Башкъалардай баланынъ
Шырынлыгъын бильмезсиз.

Сезалмазсыз ичте де
Амилелик джефасын.
Сюралмазсыз омюрлик
Аналыкънынъ сефасын.

Эгер мурадынъызгъа
Истесенъиз ирмеге,
Эр кес киби, аналыкъ
Къуванчыны корьмеге,

Азрет Али акъкъына
Къыркъар алтын берирсиз.
Истегинъиз насыл тез
Аль олгъанын корерсиз».

Келиндешлер юректен
Шукюр этип аллагъа,
«Кёр истеги — эки козь».
Япышчалар моллагъа.

Шейхбабанынъ огюне —
Кумач пешкир джаялар.
Экиси де севинип,
Къыркъар алтын саялар.

Шейх озюни сыкъмайып,
Алтынларны алгъан сонъ,
Джиддий тавур такъынып,
Кисесине салгъан сонъ,

Дей: «Энди сиз, кызларым,
Манъа къулакъ салынъыз.
Эки эпли ташчыны,
Тез-тез сатып алынъыз.

Эр кунъ танъда, экиси
Сес-солукъсыз чыкъсынлар,
Бир кунъ эвель къалангъан
Таш диварны йыкъсынлар.

Лякин олсын эр аткъан
Адымлары ишке бап.
Ич бир кимсе сезмесин,
«Не шиш янсын, не ксбап».

Къалгъанында, сонъ сизинъ
Ич ишинъиз олмасын,
Учъ кунъ бою дивар тек
Эпильмейип къалмасын.

О ягъышы мен озюм
Не япарым, япарым,
О джадыны ёкъ этмек
Чаресини тапарым»...

* * *

Шейх айткъандай, келинлер
Бар кучълерин салалар,
Эки ачкозь ташчыны,
Сатыш эльге алалар.

Шу геджеси «паранынъ
Кучю — мына будыр», — деп.
Янъы исар эшиле,
Яр ашагъа гумбурдеп.

Сабасына халкъ буны
Корип, шашып къалалар.
Акышамгъадже исарны
Кене къалап алалар.

Экиеджи кунъ геджеси
Кене омрай бу исар.
Энди: «Ёкъ, — дей халкъ, — бунда
Бир илле бар, бир иш бар».

Кими коре бу иште —
Гунахъярлыкъ азабы,
Кими коре — душманлыкъ,
Кими — танъры гъазабы.

Сабасына диварны
Кене мухкем къалайлар.

Корюльмеген бу алны
Ямавлыкъя ёрайлар.

Меракълана бу ишнен,
Энди бар халкъ, бар авул.
Келишелер геджеге
Чыкъармагъя къаравул.

Лякин: «Къа, ким?» — дегенде,
Ич бир кимсе индемей.
Къоркъуп алла къахринден,
Ич бириси «мен!» — демей.

Бираздан сонъ: «Мен чыкъам», —
Дей кекелеп, бир киши.
Кимдир дейсиз?... Диварны
Йыкъкъанлардан бириси...

Учюнджи кунъ, эльбетте,
Дивар кене эшиле.
Энди: «Бу бир келим», — деп,
Эр кес бум-буз кесиле.

Иш токътала, ташчылар
Къалгыйлар къыр астында,
Агъа-ини учъ догъмуш,
Йыкъыкъ дивар къатында,

Не япмагъя бильмейип,
Къоркъуп, шашып туралар.
Ахыр халкънынъ сёзюнен,
Шейхъя баш уралар.

* * *

Шейх исе, халкъ, мени эп
Ибадетте тапсын, — деп,
Халкъ огюнде урьметим,
Даа да пек артсын деп,

Учъ кунъ эвель, энъкъастан
Аштан, сувдан вазгечип,
Яткъан экен чыкъмайып,
Ханесинде «хай!» чекип.

Дёртюнджи кунь сабасы
Чыкъса, абдест алмагъа
Беклей оны учь йигит,
Эв огюнде, азбарда.

Молла озюн ич бир шей
Бильмегендай корьсетип,
Къулакъ сала оларнынъ
Сёзлерине иш этип.

Джар башында юз берген
Ишке «шашып» отура.
Эмирнинъ эр сёзюне:
«Тёвбе! Тёвбе!» — деп тура.

Олгъан ишви эшитип,
Терен ойгъа далгъан сонъ,
Эвлиялар рухуна,
Дуа этип алгъан сонъ,

Дей: «Бу танъры хышымы.
Сизлер шимди барынъыз.
Джеми халкъны кене де,
Тез-тез ишке салынъыз.

Шу ерчикни бир даа
Котерсинлер озь ара.
Орта ерде къалдырып,
Абдестликдай бир ара.

Сиз барынъыз, мен кирип,
Бакъып келямуллагъа,
Йылдызнаме акътарып,
Сыгъынайым аллагъа.

Не бермеген ярадан,
Бельки чаре тапармыз.
Бу келимнинъ тюбюнден
Бир шей этип чыкъармыз.

Иш биткен сонъ, эр кеске:
«Сабагъадже токътанъ», — день,
«Дертке дерман тапмасаъ»,
Ишлеримиз бохтанъ», — день.

Сонъ шу ерден сылджымай,
Тек озюнъиз кылынъыз.
Яры гедже авгъан сонъ,
Келиц мени алынъыз».

12

Акъшам ола, кунъ къона,
Кызыл чабакъ аллана.
Уфукъ къангъа бояна,
Елькъанатлар джанлана.

Салкъын тюше, чыкъ къаплай
Чечеклерни, отларны.
Джылкъыджы къарт чыкъара
Къулан чёльге атларны.

Йылдызлы кок озенге
Джая пуллы орытюсин.
Багъчаларда бульбуллер
Тёшей асрет тюркюсин.

Бульбуллерге эш ольш,
Чегерткилер чырылдай.
Тосат-тосат ель эссе,
Ешилъ ашлыкъ шувулдай.

Арзу къоша мехринъе,
Темиз ава къокъусы...
Кимге тиер бойле яз
Геджесишинъ уйкъусы?

* * *

Джар бапшында, къурназ шейх
Буюргъан иш биткен сонъ,
Олип-талыш ташчылар,
Койге къайтыш кеткен сонъ,

Шейх айткъандай, учь догъмуш,
Тек озълери къалалар.
Беклеп яры геджени,
Бир четте тын алалар.

Яры гедже. Кой чым-чырт.
Эр бир махлокъ уйкъуда.
Тек Аслыхан юкъламай,
Тек о гъарип къайгыда.

Тынч геджеден байылып,
Отлар биле буюкъкъан.
Аслы исе козь юммай,
Яврусына сыйыкъкъан.

Яткъан ерде юреги
Негедир пек окътала.
Бакъып ята козь алмай,
Диварда бир нокътагъа.

Къайда къалды, аджеп? — деп,
Ойлай байгыш эрини.
Гонъю бир шей сезгендай,
Пек арызлай Темирни...

Темир исе, бу анъда
Етелеклеп бир деве,
Ашыкъа джар башындан
Софу къартныпъ эвине.

Тёр пенджере огюнде:
— Эй, шейхбаба, шейхбаба! —
Деп, хурулдап юкълагъан
Муслим шейхни уянта.

Эснеп чыкъкъан молланы
Девесине минсетип,
Къаранлыкъта айванны,
Алпан-талпан юрсетип,

Алып чыкъа кестирме
Ёлчыкътан джар башына.
Молла тюшип, элини
Къойып исар тапына:

«Эвлятларым, бу ишке,
Мен де яман шаштым, — дей.

— Сизлер келип кеткен сонъ,
Йылдызнаме ачтым, — дей.

Тюшюнгеним акъ чыкъты,
Догъру ёлдан сапкъансыз.
Башынъызгъа беляны
Озьлеринъиз тапкъансыз.

Билер-билъмез олгъансыз
Джын-пайтанлар алети. —
Эвинъизнинъ ичини
Туткъан танъры ляшети.

Союнъызда къайсыдыр
Къадын ёлун шашыргъан.
Эшшеддаду бин Вешваш
Деген джинге баш ургъан.

Догърусыны айтмакъ кучъ,
Эвель алла, сонъ алла.
Айтып башлап, къайтмакъ кучъ,
Веля-гъалиб-иллялла.

Энди тез-тез атмакъчюн
Башынъыздан къаргъышны,
Къурбан бермек керексиз
Къыскааякълы бир киши.

Эгер о-бу деп, къоркъуп,
Дёрт бир якъкъа бурсанъыз,
Оладжакъ иш олгъан сонъ,
Бургъучланып турсанъыз.

Эшшедулилля, шу кунъ
Чарпынырсыз, олерсиз.
Гуянаъызнынъ эджирин
Джезннемде телерсиз...

Ярын саба илькиде,
Къыскааякълы джинсинден,
Ким де кельсе шу ерге
Озь аягъы, ырзынен,

Кимлигине бакъмайып,
Чыкып тез-тез огюне,

Алып теслим этинъыз,
Ташчыларнынъ элине.

Ташчылар да бойсунып,
Танъры эври, кучюне,
Къаласынлар тирилей
Оны дивар ичине...

Шимди исе, тайпынмай,
Шу ерчикте турынъыз,
Тек, худайым сакъласын,
Ачылмасын сырынъыз.

Сыр ачылса, ярадан
Эр джезагъа къадирдир...
Эр бендининъ юреги,
Худайыма садырдыр.

Мен уджреме къайтайым,
Сиз уюнъыз намазгъа.
Хулюс къальбнен башланъыз,
Ярадангъа ниязгъа.

Эвель алла, сонъ алла,
Акъ шефкъаты дерендир.
Огъулларым, иншалла,
Мевлям бизге керемдир».

Бу сѣзлерден йигитлер,
Дыр-дыр титреп къалалар.
Бир сѣз айтмакъ къаякъта,
Зорнен нефес алалар...

Вакъты иле туякънен
Тавда ёлбарс авлагъан,
Къыш кунълери таякънен
Чѣльде бори къувлагъан,

Йигитлерни къоркъута
Бугунъ танъри гъазабы.
Синъирлерни сарсыта,
Ёкъ джеэннем азабы...

Айгиди, сиз, хурафат
Зезринен сархошлар!

Айгиди, сиз, молла, шейх
Къурбацлары байгъушлар!

* * *

«Мен къайтайым, — дей молла, —
Сизлер замет этменъиз.
Энди тек шу ерчиктен
Бир адым чет кетменъиз.

Акъ таалягъа эманет
Къалдыраман сизлерни.
Раббим еври-махшерде
Ярлыкъасын бизлерни!» —

Деп, Муслим шейх бир озю
Къайта койге ашыкъып,
Шырын, татлы уйкъудан
Къалгъашына тарсыкъып.

Койде тюшип деведен,
Давул къую огюнде,
Пысып бара мышыкъдай,
Чолпанларпынъ эвине.

Яваш-яваш оксюрип,
Чолпанайны уянта.
Онъа джемий ишлерни,
Бирер-бирер анълата:

«Ярын саба эвден баш
Чыкъарманъыз, сакъын! — дей.
— Кунъдепинъиз джадынынъ
Куню, саати якъын», — дей.

* * *

Къырда исе учь догъмуш,
Не олгъанын билалмай,
Айнеджи шейх сѣзюнден
Озьлерине келалмай,

Акъ эмрине бойсунып,
Отуралар намазгъа.

Хулюс къальбнен башлайлар
Дуа-сена, ниязгъа...

Айгиди, сиз хурафат
Зеэринен сархошлар!
Айгиди сиз молла, шейх
Къурбанлары байгъушлар!

13

Дюнья деген, джефа экен,
Яхшыларгъа джурюм ёкъ.
Дюнья деген сефа экен,
Яманларгъа олюм ёкъ.

Бир эвде — ур патласын
Оюн-кулькю, той-диоюн.
Дигер эвде — фелякет,
Къайгъы, матем свми-кувь.

Бир — отьмек тапалмай,
Бир кере еп тоймагъа.
Дигери — ер тапалмай,
Парасыны къоймагъа.

Кимисиниъ — козю ёкъ
Халкъ гъамыны корьмеге.
Кимисиниъ — акъкъы ёкъ
Эджелинен ольмеге...

* * *

Шу гъамлы яз геджеси,
Яры гедже авгъанда,
Учь догъмушны тёпеде,
Джин-шайтанлар бувгъанда,

Яшын яшнап, кок гурьлеп,
Къуя чилле ягъмуры.
Селли ягъмур тазерте
Койнинъ эр бир ягъыны.

Дерсинъ, бу сель кимгедир,
Кокнинъ сонъки бахшышы.

Бу гудюрди кимгедир,
Кокнинъ лянет, къаргышы.

Ийип кельген сагъанакъ,
Ерни яхшы ювгъан сонъ,
Сонъ авушш къыблагъа,
Яваш-яваш тынгъан сонъ:

«Айя-айя-айясы,
Къачан тиер файдасы?
Яз тиймесе, къыш тиер,
Бейбарсымнынъ файдасы.

Къочанайым юкъласын,
Къырмызы гуллер къокъласын.
Ят багърына синъген сонъ,
Анайчыгъын ёкъласын...» —

Деп, огълуны юкълатып,
Аслыхан: «Ах, балам!» — деп,
Чыкъа тышкъа яваштан,
«Уяймасын анам», — деп.

Тез-тез тюше котерип,
Гугюмлерин къолуна,
Талийини кульдирген
Сырлы чешме ёлуна...

Сырлы чешме дересе,
Тап озеннинъ къатында.
Аслыларнынъ эвельки
Джампик эви артында...

— Алла, алла, Аслыхан,
Саба къаранлыгъында,
Не аджеле ишинъ бар,
Узакъ чешме янында?

Балалыгъынъ тюштюми
«Пат!» — деп бирден эсинъе?
Яман бир тюш коръдинъми
Ёкъса, гедже тюшонъде?

Ёкъса, Сырлы чешменинъ
Сувы дертке девамы?..

Эсинъдеми эткенинъ,
Ёкъса ки, бир руямы?

Не ипинъ бар геджелей,
Койнинъ бу сарп ёлунда?

Акъыл етмей ичте де,
Къыз баланынъ сырына...

* * *

Тез-тез юрип Аслыхан
Ете чешме башына,
Гугюмлерин пышылдап,
Къоя текне ташына.

Къаранлыкъта чешменинъ
Шылдыр-шылдыр акъкъаны,
Сувнынъ мермер текнеден
Сызып, ерге саркъкъаны

Джанлавдыра Аслыннынъ
Къальбинде бир акъшамны —
Темир севги арз эткен
Унутылмаз дакъкъаны.

Темирханнынъ: «Бакъ, калям,
Санъа бир къач сёзюм бар.
Энди бизге менимдже
Айрылыкъ ёкъ, олюм бар.

Разы олсанъ, къальбим — сен,
Джаным — сенсинъ, Аслыхан.
Козюм ачып кореджек
Ярым — сенсинъ, Аслыхан.

Ай ярыгъы — девлеттир,
Къыз арувы, — Аслыхан.
Къайтармекен юзюмнинъ
Къызарувы, Аслыхан?!» —

Деген сыджакъ сёзлерни —
Къальби джоша, эзиле —
Бу ерчикте пимди де
Эшиткендай сезиле.

Яшайышнынъ лезетин
Ильк шу ерде таткъанын,
Севгилисин шу чешме
Янчыгында тапкъанын.

Шимди гъарип ис эте
Энъ буюк бир акъдайын.
Энъ севимли къулларгъа
Насип олгъан бахтдайын.

Джошкъунлыкътан богъулып,
Козьлерининъ япына,
Таяй къызгъын янагъын
Сувукъ мермер ташына.

Бахттанмы, гъамданмы,
Энип къалкъа кокреги.

Айгиди, сен, козьяшпдай
Темиз, пакъ къыз юреги!..

* * *

Бираздан сонъ Аслыхан
Тез-тез келип озюне,
Гугюмлерин толдырып,
Тюше кельген изине.

Сырлы чешме сувуны
Эвге келип, къыздырып,
Кире тёрде одагъа
Сачларыны тоздырып.

Чеклеп ичтен къапыны,
Курсючикке союна.
Челеклерге сув аплап,
Яш баладай ювуна.

Сувда корип суретин,
Озь-озюне сукълана.
Бакъып пембе тенине
Гъурурлана, зевкълана.

Бир вакъытта хастаджан,
Назик, начар бу къызчыкъ,

Акѣранлары ичинде
Корюмсиз бир наргюзчик,

Шимди къапча севинсе,
Севинмеге акъкъы бар.
Келиндешлер огюнде
Керильмеге вакъты бар.

Мемелери беллерсинъ,
Кийик яйля гульчиги.
Индже, назик бельчиги,
Дерсинъ, джейран бельчиги.

Сом кумюшдай омузлар —
Бир коръмеси юзь алтын.
Алтын макъас джамызлар —
Устемеси бинъ алтын.

Янбашлары толукъан,
Къарынчыгъы тегерек.
Санки дерсинъ, алемге
Коктен энген бир мелек.

Баштан-аякъ гуль къокъуп,
Чыкъа Аслы ювунып.
Кефин киби бем-безъ
Силеджекке бурюнип.

Кие кетен эн кольмек,
Ал келинлик фиستانын.
Йипек къайтан тутулгъан
Мор чабувлы къафтанын.

Джыйышына, тарана,
Кузьгючиги огюнде,
Недайдыр бир енгиллик
Сезип бугунъ юзюнде.

Темирлерге уйлелик
Одыр-будыр азырлай.
Отъмек, согъан, сарымсакъ,
Пенир, къакъач, къазыдай.

Ниметлерни сала бир
Буюкче ип торбагъа.

Ала бир де кышкыулакъ,
Толдырып баш бозагъа.

Опи яваш Бейбарсны,
Орьселене, ашыкъа,
Кышлукъкъадже кечикмей
Бармагъа джар башына...

Не ичюндир кызынынъ
Бугунъ раатсыз олгъанын,
Арекети, юрюши
Башкъалашып къалгъанын

Сезип тургъан анасы,
Аслыхангъа ялынып:
«Сен ят, кызым, раатлан,
Сесинъ къалгъан къарылыш.

Юзюнь, козюнь кыызаргъан,
Сурукъ тийген, бир сѣзсюз.
Бир кунъ ятсанъ, турарсынъ
Сарымсакъдай тендирист.

Сен ят, сенинъ еринъе
Мен барарман, кыызчыгъым!
Сѣзлеримни къайтарма,
Ялвараман, кыызчыгъым!» —

Деп, турса да, заркъылып,
Аслыхан: «Екъ, анайым,
Мен арувман, багъышла,
Бугунъ озюм барайым.

Шу эшилген исарны
Корейим озъ козюмнен.
Эвге алып къайтайым
Темирханны озюмнен.

Бу белядан сонъ онынъ
Башы яман къабакътыр.
Барып гонълон котерсем,
Анайчыгъым, саваптыр.

Сиз, Бейбарсчыкъ уянса,
Битай, торун, — экинъиз,

Бизни къаршыламагъа
Сув боюна келинъиз», —

Деп, чар-чабик башына
Марамасын япынып,
Джар башына ёл тута,
Янгъан откъа къабышып.

Тез-тез оте окъунып,
Мезарлыкънынъ къатындан.
Санки дерсинъ, гъарипни,
Кимдир къува артындан.

14

Эй, гонъюльчен, окъуйыджым,
Талийдашым, аддашым!
Уйкен олсанъ — агъам, аптем,
Кучюк олсанъ — къардашым!

Тувгъан тильнинъ тюпсиз, зешгин
Къазнасыны саралап,
Бу эсерни, тек санъа деп,
Башладым мен къаралап.

Козъ — юрекнинъ кузьгюси, — деп,
Бакъып халкънынъ козюне,
Джуля бердим дестаныма
Халкъымнынъ чын сёзюнен.

Эмирлерге къошып сени,
Коп ерлерде юрсеттим.
Мумкюн къадар, адамларнынъ
Чешитлерин корьсеттим.

Таныш эттим китапнынъ баш
Къараманы АСЛЫНЕН.
Фаджианынъ энъ аятий,
Энъ инсаний фаслынен...

Шимди исе дестанымнынъ
Сонъки бейтин язмаздан,
Санъа бир къач теклифим бар
Сонъ нокътасын къоймаздан.

Дестанымны бу ергедже
Окьугъан сонъ, бельки сен,
Безип, эснеп: «Не де узун
Бир шей...» — дерсинъ ичинъден.

Ола билир, макъсадымны
Ильмейип ич назаргъа,
Элинъдеки китабымны
Ыргытырсынъ кенаргъа.

Я да, окьуп башлагъан сонъ,
Эсерни илк бетинден.
Тап сонъуна чыкьмагъандже
Быракъмазсынъ элинъден.

Аслыханнынъ такъдирине
Гонълюнъ сызлар, хорланыр.
Темирхангъа джевабыны
Окьуп, козюнъ торланыр.

Тез-тез окьуп, бильмек истеп,
Аслыннъ сонъ кунълерин,
Сабрынъ тюгер окьумагъа
Дестанннъ сонъ сёзлерин...

Окьуйыджым, бу эсерни
Насыл къаршы алсанъ ал.
Истер окюц, истер севин,
Истер мени сёгип сал.

Аджджы, татлы эр сёзюнъни
Динълемеге азырман.
Мектюп язсанъ, санъа джевап
Бермеге де разыман.

Амма барып, «китабынъда
«Фелян-фистан ёкъ» — десенъ.
«Очоч-Мочоч, Чачор-Мачор,
Мачав-Чачав ёкъ» — десенъ,

Не япайым, окьуйыджым,
Элимден шу кельгени.
Демек, токьал акъылымнынъ,
Шунча экен бильгени...

Къыскъасы, бу акъта насыл
Олса-олсын меслегинъ,
Шимди, достым, меним сенден
Екяне бир истегим —

Сонъунадже окъуп чыккып,
Шу быралкы эсерни:
«Тилимиз пек зенгин экен!» —
Десенъ, маъа етерли.

Бу зенгин тиль — халкъымызнынъ
Къальп севинчи, фигъаны.
Тюркий тиллер гульзарынынъ
Энъ чечекли фиданы.

Меним ишим — шу фидандан,
Сюсю гуллерин термек.
Сонъ, олардан демет япып,
Къайтып халкъыма бермек...

Мында бар кузь гузеллиги,
Далгъаларнынъ океси.
Саарь вакъты тазелиги,
Геджелернинъ бу сеси.

Ешилъ ашлыкъ шувултысы,
Ыс къокъусы бар мында.
Мукъаддераты бу тильнинъ —
Яш келинлер багърында.

Мында, асрет аналарнынъ
Беддуасы, дуасы.
Мында Бейбарс, Бораларнынъ
Икътидары, деасы.

Джайыкъбаштан эскен ельнинъ
Талгъынлыгы — бу тильде.
Яралангъан шаин къушнынъ
Чылгъынлыгы — бу тильде.

Бу тильден кучъ, гыда алгъан
Бозйигитнинъ джоравы.
Меньли-Сулув къартанайнынъ
Чорасына джылавы...

Бир чокъ медений халкъларда
Олгъан киби, бизим де,
Иште, бойле къазнамыз бар
Элимизде бугунде.

* * *

Бу тиль, достым, меним, сенигъ,
Халкъымызнынъ анына,
Юрегине, зеинине,
Дамарына, къанына.

Синъген сабий чагъымызда
Анамызнынъ сютюнен.
Айненнининъ татлы, ширин
Эзгисинен, бейтинен.

Севингенде, къуванчыны,
Халкъ, бу тильде бильдирген.
Тарсыкъкъанда яныгъыны,
Кене шунен сѣндирген.

Бинъ йыл бурун, халкъ бу тильде
Табынгъан алласына.
Къальбини бу тильде ачкъан
Ашыкъ-машукъасына.

Секизюз йыл бундан алдын,
Къырымлы Махмуд Къасым,
Кефеде, бу тильде язгъан
«Юсуф ве Зулейха»сын.

Еди юз йыл эвель бу тиль,
Халкъара тиль танылгъан.
Дипломатлар бизим тильни
Огреньмеге ынтылгъан.

Бинъ алты юз сенелери,
Шаире Лейля бикеч,
Къомшуларда, дегиль къадын,
Эр шаирлер ёкъ экеч,

Якъын шаркънынъ тюркий шаир
МУШАИРЕЛЕРИНДЕ,

Бейт токъувда пек чокъларын
Чыкъармагъан огюне...

Бир кунъ бойле бир ярышта,
Саделикни ред эткен,
Хайям киби, ялнъыз шарап
Мезелерни медх эткен.

Оппа, мамур шаирлерге,
Кулькю, шакъа, къората
Арасында, Лейля бикеч
Юзьлерине къарата:

«Ийшу-нуше нимет долу
Софрая гозъ атмагил,
Аят зевкъы, ферахлыгъы
Гельмез ялнъыз бу иле.

Бакъ сен, ляле киби сюсюлю,
Нарын чичек, шукранле,
Бутюн омрю гыдаланыр,
Факъат согъан, сув иле»—

Деп, медх эткен къанааткяр,
Сюсюлю нарын лялесин.
Саф эдебий тилимизнинъ
Гурьетип шелялесин...

Сонъ, буларны биле турып,
Насыл этип джошмайым?
Насыл этип, гъурурланып,
Севинмейип, ташмайым?

Сен де, буны эшиткен сонъ,
Насыл этип джошмазсынъ?
Юрегинъ таш дегиль исе,
Севинмезсинъ, ташмазсынъ?

Озь алымджа, мен шуынъчюн,
Гедже-кунъдюз урунып,
Шиириме сѣз джевхерин,
Шу къазнадан къыдырып,

Эр сатырым яшкъа-къарткъа,
Анълайышлы олсын, — деп,

Бу асыл тиль яш несильнинъ
Димагъына толсын, — деп,

Кениш кышчакъ дерьясынен,
Толу нефес аламан.
Чюнки, мен де, шу дерьянынъ
Бир тамчысы оламан.

* * *

Омюр — бир ёл. Гултадж — хамут,
Къайгы — къуванч, эрк — зулум.
Кульгю — козяш, бешик — табут.
«Юрме, къулум!» — «Юр, къулум!»

Омюр — токылыкъ ве ихтиядж,
Ёкъуш — эниш, матем — бахт.
Бу — исбаткъа ич де мухтадж
Олмагъан бир акъикъат.

Тек кульгюнен аят кульмез,
Козяш ёлдаш олмаса.
Кузь гюнджеси яшав корьмез,
Яз гуллери солмаса.

Догъгъан олер, чыкъкъан энер,
Кульген агълар, бу — къанун.
Падшалыкълар кульге дёнер,
Къуллар узер бугъавыш...

Бу къанунны азм эталмаз
Догъмаз бурун ольгенлер.
«Ер алласы» — деп чокъ йышлар
Сталинни билгенлер.

Бу къанунгъа къаршы чыкъар
Ковьюктурджы джумранлар.
Баргъан ери сокъур олса,
Бир козюни къымгъанлар...

Бир языджы эсеринде
«Акътабан»ны кишнетсе,
Шииринде «далгъа», я да
«Денъиз» сёзюн ишлетсе,

«Бакъ, сен, халкъкъа ватаныны
Хатырлата бу эриф!» —
Деп, донослар язып башлар,
Бойле тилер когерип.

Базартеси радиодан
«Орынъ ёлы» йырланса,
«Шу Ялтадан таш юкленсе»,
«Дертли къавал» агъласа,

Шу дакъкъасы башлар Джумран
Анонимка язмага. —
«Мында душман къолу бар» — деп,
Халкъкъа чукъур къазмага.

Я да дейик, бир тарихчы
А. Медиев акъкъында
Бир макъале яза, сексен
Сенелиги вакътында,

«Чар Думасы депутатын
Макътай душман ялагъы...»
Деп, Органгъа донос ёллар
Бу ялтакълар ялтагъы.

Олар ичюн Медиевдай
Улу зат да — мунафыкъ.
Медиевге халкъ берген
Мусбет ад да бир капик...

Бу къавмнинъ джемий иши —
Миллий рухны богъувда.
Медениет, эдебият
Ишимизни йыкъувда.

Оларгъа тек видждансызлыкъ,
Пуштлыкъ олса олгъаны.
Донос ичюн копче сахта
«Достлыкъ» олса олгъаны.

Бу тарафта истер яшлыкъ
«Миллий рух» не, бильмесин,
Озь Ватаны, озь тарихы,
Озь тиличюн куймесин,

Бу къавмнинъ оларнен ич
Алякъасы, иши ёкъ.
Тек озъ эви аман къалсын,
Тек озъ къарны олсын токъ...

Бугунъ Ватан асретлиги
Бизни якъып-йыкъкъанда,
Адалет акъыкъат ичюн
Акълы талап чыкъкъанда,

Темиз сувны буландырмакъ
Бойлелернинъ ниети...
Бу — оларгъа Сталиннинъ
Ташлап кеткен илети.

15

«Бир яман инджир кесер,
Эки яман чылбыр кесер,
Учъ яман эль беришсе,
Тиллеринен зынджыр кесер».

Чилле танъы бозарып,
Къаранлыкълны богъгъан сонъ,
Ягъмурдан сонъ кызарып,
Алтын кушеш догъгъан сонъ,

Явап-явап ташчылар,
Джар бапшына джыйыла.
Шегирдинен молла да
Келип джапкъа къурула.

Агъа-къардаш — учъ тувгъан
Ач, уйкъусыз, медарсыз,
Девлетлининъ сёзюнден
Къоркъуп кетип, къарарсыз,

Асабланып юрелер
Тильсиз дивар боюнда,
Козълерини бакърайтып,
Койнинъ узакъ ёлуна...

Чокъ кечмеден авлакъта
Пейда ола бир къадын.

Дерсинъ, байгъуш сабадан
Излеп чыкъкъан мурадын.

Шай дер экеч, адамнынъ
Этин-тенин титретип,
Шейхбабанынъ шагирди —
Кутюк киби торс эриф.

Баплай титис сесинен
Кетирмеге салават.
Шейх да ачып къолларын:
«Эй, муслимин, джемаат!

Вакъыт кельди худагъа
Борджунъызны бермеге,
Гуянъызнынъ устюни
Къурбан берип ортьмеге.

Билер-бильмез олгъансыз
Джин-шайтанлар аleti.
Коюнъизини ичини
Туткъан танъры ляnetи.

Ичинъизде къайсыдыр
Къадын ёлун шашыргъан,
Эшшеддаду бин Вешваш
Деген джинге баш ургъан.

Энди тез-тез атмакъчюн
Башынъыздан ляnetни,
Къурбан бермек керексиз
Келеяткъан иллетни.

Эй, муслимин, бойсунып,
Танъры эмри, кучюне,
Шу къадынны къаланъыз,
Шу таш дивар ичине.

Эгер «ых-мых», — деп турып,
О якъ-бу якъ бурсанъыз,
Оладжакъ иш олгъан сонъ,
Бурчанланып турсанъыз,

Эшшедулилля, шу саат
Чарпынырсыз, олерсиз.

Гунияһызының эджирин
Джеэннемде телерсиз.

Эвель алла, сонъ алла
Бағышласың сизлерни!
Евми-махшер кунюнде,
Ярлыкъасың сизлерни!» —

Деп, геджеки сёзлерин
Бугуң кене текрарлай.
Эмир исе къоркъудан
Ташчыларны зыкъарлай.

Агъа-ини — учъ догъмуш,
Къулакъ — шейхте, козъ — ёлда,
Къоркъуп, къатып туралар
Учурым джар боюнда.

«Келеяткъан бу къадын —
Баарьмекен, кузьмекен?
Озь джанына къаст эткен
Келинмекен, къызмекен?» —

Деп, Тамирхан, озюндже
Чешит ойгъа далгъанда,
«Барып, Аслым олмасын», —
Деп, шубёге къалгъанда,

Танып бирден ёл бою
Келеяткъан Аслыны,
Ура ерге озюни,
Джояятыш акълыны...

Эсин бираз джыйгъан сонъ,
Гъарип къоркъа, шашыра,
Етип кельген эялы —
Аслысына атыла.

Гольбугъадай окюрп,
Агълай, куле, оксюне,
Бир агъыз сёз айталмай,
Баса оны коксюне.

Охшай, опе сачларын,
Янакъларын, козьлерин,

Ерге чѣкип, кычакълай
Аякъларың, тизлерин.

Аслы исе эрине
Не олгъанын билалмай,
Шакъалыгъын, чынлыгъын
Ич фаркына баралмай:

«Вай, напайым, анайым!» —
Деп утанып, кызарып,
Ер ярылса, тап ерге
Киреджекдай бозарып:

«Темир, Темир, неге пай
Окелендинъ пек, джаным?
Ал озюньни элинъе,
Этме, джаным, кель джаным!

Акъай деген, эр даим
Озь кучоне саиптир.
Кимден-кимден, девлетли
Шейхбабадан айыптыр», —

Деп бакъса да, Темирхан
Текмилъ джойып акълыны,
Ташчыларнынъ кюлуна
Теслим эте Аслыны...

Озю кулип, делирип,
Давур салып этрафкъа,
Чыкып кете Меджнундай,
Башы бакъкъан тарафкъа...

* * *

Ах, Темирхан, башынъны
Алып чыкып кеткендже,
Джандан татлы Аслыны
Шайтип кюрбан эткендже,

Япышып шу молланынъ
Сакъалына, сачына,
Салмайсынъмы сопанен:
«Ма, санъа!» — деп, башына?

Демир, челик бир кьалкъан
Олмайсынъмы Аслынъа?..
Ах, Темирхан, Темирхан,
Языкъ сенинъ адынъа!..

* * *

Къалавджылар бу мудхиш
Фаджианы козетип,
Явур шейхнинъ эмрини,
Акъ эмри деп, укм этип,

Къоркъуп танъры хыпмындан,
Япышалар къадынъа.
Сюйреп алыш келелер
Таш диварнынъ къатына.

Аслыхан: «Эй, агъалар,
Бираз сабыр эйленъиз!
Темирханъа не олды?
Къайда кетти? Сёйленъиз!

Бу не зый-чув, къыямет,
Менден ничюн гизлейсиз?
Мени къайда тарткъычлай,
Не япмагъа истейсиз?

Шейх азретим, бу насып
Эджель-къаза башыма?»—
Деп турса да заваллы,
Богъулып козь яшына,

Къулакъ асмай Муслим шейх,
Къурбанынынъ сёзюне.
Шагирдине баш сильтей,
«Яш» кетирип козюне.

Шагирд бирден атылып,
Къапкъач этип Аслыны,
Эфсаненинъ ачтыра
Энъ ахыргъы фаслыны.

«Анам! Бабам!» — дедиртмей,
Заваллыны къоркъутып,

Ачыкъ къалгъан араныъ
Ортасына отуртып,

Ташчыларгъа буюра,
Кениш дивар урмагъа.
Тири, сап-сагъ адамгъа
Таштан табут къурмагъа...

Къайнагъалар эралмай
Ич бу ишнинъ аслына,
Утаналар бакъмагъа
Келинлери Аслыгъа.

Шейх исе бу пытракълы
Иштеп, эмиш, къыйналып,
«Заметине» Эмирден
Элли алтын акъ алып,

Окъуп кетюв алдындан,
Бир къач суре, бер алла,
Шагирдинен бирликте,
Къомпу койге ёл ала.

16

«Факъырлыкъ — яман шей, синълим,
Эвъ тувгъанынъ ят болыр.
Янъгъызлыкъ — яман шей, синълим,
Догъру сёзювъ мат болыр».

Темирханнынъ делирип,
Окюрисклемесинден,
Титис чырай шагирдининъ
Джекириклемесинден,

Эсин джойгъан Аслыхан,
Келип тез-тез озюне,
Бакъа йыртыкъ къафтаны,
Сыдырылгъан тизине.

Дёгмелери узюльген
Коксюн орытип, догърулап,
Олып кечкен шейлерни,
Бирлей-бирлей хатырлай;

Сезе гъарип, бу иште
Бир дубара олгъанын.
Тургъан ерде, бу мудхиш
Фаджиагъа къалгъанын.

Лякин акъкъу ичинде
Къузгъун олгъан бу апсын,
Къыскъаякълы бапынен
Бир озъюги не япсын?

Темир келир, — деп турса,
Темиринден нишан ёкъ.
Башкъасына ишанса,
Ишанмагъа инсан ёкъ.

Чаресизден Аслъхан,
Дешет сарып ичине,
Ташчыларгъа ялвара,
Топлап сонъки кучюни:

«Эй, сайгъылы агъалар!
Ишке конюк акъайлар!
Меним киби къальби къан,
Гонъю сёнюк акъайлар!

Джапым, алла апкъына,
Бираз сабыр эйленъиз!
Мен гъарипниъ сонъ нида,
Феръядыны динъленъиз!

Ишанынъыз сёзюме,
Меним ич бир сучым ёкъ.
Не япайым, озюмни
Акъламагъа кучим ёкъ.

Догъдым, осьтим, кимсеге
Бир яманлыкъ япмадым.
Дегиль адам ынджытмакъ,
Къырмыскъа ынджытмадым.

Мени яман корьгенге,
Яхшы козьнен къарадым.
Эр яманда инсанлыкъ,
Незакетлик арадым.

Лякин омюр лезетин,
Энди-энди таткъанда,
Оя гулюмнинъ биринджи
Гулю энди ачкъанда,

Бирден балта урдылар
Фиданыма, нейлейим.
Ичимдеки дертлерни,
Ах, кимлерге сөйлейим?

Айырдылар ярымдан,
Багъры яныкъ анамдан,
Озегимден узулип,
Тюшкен татлы баламдан.

Энди эджель шербети,
Янашамда акъкъанда,
Шу ахыргъы кунюмде,
Шу ахыргъы дакъкъамда,

Агъаларым, тек бир арз,
Бир истегим бар сизден.
Шуны эда этинъиз,
Итеменъиз коксюмден.

Эки дюнья къысмети —
Джанларынъыз акъкъына,
Омрюнъизнинъ зийнети —
Балларынъыз акъкъына,

Къалагъанда лятимни,
Устюмизде кунъ барда,
Сонъ эбедий мекаям —
Шу сувукъ таш диварда

Къалдырынъыз баламны
Эмизмеге бир ара.
Бир ара да козюме,
Тыпны корип турмагъа.

Джаным-козюм ялварам,
Бнджытманъыз гонълюмни.
Сонъгылыккъа корейим,
Бахты къара огълумны.

Акъ сют берип, къундакъта
Оксюз къалгъан яврума,
Сонъки кере охпайым
Басып, ана-багърыма».

Аслыханнынъ бутюн бу
Фигъаныны эшиткен
Эмирханнен Умерхан
Тесирленип керчектен:

«Ара къалсын, къалмасын,
Алла эмрин туттъкъ биз.
Шейхбабанынъ айткъанын
Бир къалдырмай куттик биз.

Онынъ бу таш мезарда
Къанатлары тез сынар.
Чыдай-чыдай заваллы,
Тек бир-эки кунъ чыдар» —

Деп, разылыкъ берелер
Ташчыларгъа озъара,
Эки дане арачыкъ
Къалдырмагъа диварда.

Къалавджылар бойсунып,
Буйругъына оларнынъ,
Ортасында шу джинли,
Шу лянетли диварнынъ

Къалдыралар баласын
Эмизмеге бир ара.
Бир ара да козюне,
Тышны корип турмагъа...

Ташчыларнынъ башлыгъы,
Эски къыпчакъ дининдже,
Ата-деделеримиз
Адетиндже-урфиндже,

Ич кимсеге сездирмей,
Бакъып алды-артына,
Къоя дивар ичине,
Тири мевта къатына,

Аслы озю кетирген
Ашайт толу торбаны,
Тазе боза сюзюльген
Къопкъулакъ ве фильджанны...

Шу арада анъсыздан,
Кунъ ярыгъын талдалап,
Ийип келе бир булут,
Кочкин къардай ормалап,

Яшын яшнап, кок гурълеп,
Де джопшып, де сийреклеп,
Танъда тынгъан сель ягъмур,
Кене къуя челеклеп.

Санки дерсинъ, яс тута,
Бар табиат Аслыгъа,
Бу дешетли укюмге
Козьяш тѣке, тарсыкъа.

Кечке таба тап мезар
Текмиль бите къаланъш.
Эр кес къайта коюне,
Усть-башлары сыланъш.

Къырда исе, талийни
Илип алып бойнуна,
Аслы къала пайнозю,
Дѣрт тап дивар къойнынъда.

«Турайым, — десе, туралмай.
Юрейим, — десе, юралмай,
Бундай дешет олюминъ
Себебини билалмай, .

Козь огюне кетирип,
Огъулчыгъы Бейбарсын,
Билип къыска омурюнинъ
Сонъ кунълери къалгъанын:

«Ах, яраббим, яраббим,
Не этмишим бар меним?
Эвлядымдан айырып,
Манъа шунча зармединъ?

Омиордашым, элялым
Акъайымдан айырттынъ,
Багъры яныкъ, чаресиз
Анайымдан айырттынъ.

Барем энди тура-тур,
Бейбарсымны корьгендже,
Яш джавымы кыймай тур,
Темирханым кельгендже...

Темир, къозум, къайдасынъ?
Кель, арсланым, яныма!
Бакъ, душманлар недайын
Къаст эттилер джаныма.

Къуртар аджиз Аслынъны
Бү джебирден, азардан
Чыкъар оны шу къоркъунч,
Шу къаранлыкъ мезардан!» —

Деп къайгырып, Аслыхан
Озюв-озю туталмай,
Океленип коп агълай,
Козьяшыны юталмай.

Умютлери кыркъ парча.
Ола чылгын ялкындай.
Аювдагъгъа урулып,
Парчалангъан толкъундай.

* * *

Ягъмур тына, кунъ къона,
Ель эксильте джурьатын.
Гедже джая этрафкъа
Къуршун тюзлю къанатын.

Сувукъ олюм тынчлыгъы
Эне бирден эр ерге.
Аслы гъарип къоркъудан
Бата сувукъ къан-терге.

Тёпе сачы тиклене,
Эки козю алара.

Къара къундуз сачлары,
Да дегенде чалара.

Бу дешетке тѣзалмай,
Юречиги сыкъыла.
Шай, отургъан еринде,
Эси кете, йыкъыла.

17

Эвде исе, анасы
Ёлдан алмай козюни,
Ичи-багъры дерт толыш,
Беклей тура кызыны.

Аван ягъмур сакинлей,
Уйле ава, кызы ёкъ.
Акышам ола, олардан
Кене ызым-сезим ёкъ.

Шапкъанындан заваллы,
Къолгъа алып Бейбарсны,
Бара къудаларына
Сорап Темирханларны.

Эмир олип уйкъудан
Къалгъан эмиш серилип,
Къартны корип эшicke,
Туркан чыкъа керилип:

— Сиз, къудапчем, къайтынъыз,
Ич раатсыз олманъыз.
Оларгъа деп, бош ерде,
Уйкъунынъыздан къалманъыз.

Олар анда экеви,
Бекчиликке къалгъанлар.
Шерм-аягъа тюкюрип,
Къыйыр-чыйыр олгъанлар.

Къызчыгъынъыз козюнинъ
Пердесини ташлагъан,
Халкъ огюнде кимнендир
Къанджыкъланып башлагъан.

Къыскъаякълы башыман,
Не айып да, не айып!
Буны сизге айтаман,
Юрегимден мугъайып, —

Деп, шарт къапай къапысын,
Къуданасы огюнде.
Къарт: «Ифтира!» — дегендже,
Кирип кете эвине.

«Янгъыызгъа джала коп болыр,
Къорукъчысы ёкъ болыр.
Къайда барса, байгъушнынъ
Эшиткени «ох!» болыр.»

Ана мискин, не япсын?
Яна, кюе, окюне,
Башын алып апагъы,
Къайтып келе эвине.

Эмчек истеп агълагъан
Торунчыгъын зар-зорнен,
Тышчландыра куль-комеч
Чайнап берип агъзынен.

Озю исе къан агълай
Бу дюньянынъ къахрине.
«Ич раатлыкъ корьмейджек
Экеним, — деп, — омрюмде».

Куньбатыда ёргъун ай
Къыргъа яибашламаздан,
Куньдогъушта янгъындай,
Къызарып танъ атмаздан.

Сарып ала яваштан
Торунчыгъын къолуна,
Тюше ана пайнозю
Къартал къая ёлуна.

Чамур демей, сув демей,
Бата-чома къакътаргъа,
Кете гъарип индемей,
Къызы кеткен якъларгъа.

Кунеш догъып къалгъанда,
Ете къая башына.
Олип-талып отура
Къалавнынъ бир ташына.

Къулакъ сала, динълене,
Эшитмей ич сес-седа.
Бичаренинъ къоркъудан
Ичи-багъры толса да,

«Даа эрте. Бир ерде
Юкълайдырлар уятсызлар.
Гедже бекчи чыкъкъан сонъ,
Къушлыкъкъадже ятсынлар», —

Деп, заваллы, озъ гонълон
Озю алып тургъанда,
Бала исе уянып
Шынъшыяткъан арада:

«Юкъла, огълум, ось, огълум,
Уянаджакъ кунюнъ бар.
Буюген сонъ, душмандан
Алынаджакъ кининъ бар», —

Деген мунълы айнени
Келе бирден теренден.
Озю кулип севинип,
Ана къалкъа еринден.

«Айланайым, къоркъмайып,
Джарда яткъан къызымдан!
Огъул корип, къуванып,
Ненни айткъан къызымдан!

Огъулчыгъым, кель тез-тез,
Анайчыкъкъа барайыкъ.
«Ничюн ташлап кеттинъ?» — деп,
Къулачыгъын бурайыкъ.

Кель, анасы, кель, кель, кель!
Бейбарсчыкъкъа мемий бер!
Кель бабасы, кель, кель, кель!
Бейбарсчыкъкъа джиджий бер!» —

Деп, айланып чыкьса да,
Ана исар чевресин,
Расткетирип оламай,
Не кьзыны, не киевин...

Бильмей гьарип, оларны,
Кьзы корьмегенини.
Анасынын кельгенин,
Аслы бильмегенини.

Бильмей гьарип кьзынышъ
Бахты чокьтан кьайтканын.
Айвенини Аслыхан,
Озю ичюн айтканын...

Пек ёрулып, торунын
Бир кенаргъа яткызышъ,
Эльчигине бир кесек
Тава локьум туттырышъ,

Ачувланышъ: — Аслыхан,
Кьайдасыз шу, кьызчыгьым? —
Деп айтмагъа етишмей,
— Анайчыгьым, джанчыгьым! —

Деген чылгын, богьукъ сес
Эшитип озъ кьатында,
«Вай, кьайдасыз, балам?» — деп,
Чевирильсе артына,

Тюше бирден козюне,
Диварда бир арада,
Аслы орыткен гульгюли,
Акъ сачаклы марама.

Кьоркьуп тез-тез тикильсе,
Ичерсине диварнынъ,
Коре оюкъ ичинде
Озъ севимли эвлядын.

Къара кьундуз сачлары
Къардай аппакъ агъаргъан.
Къан тамлагъан гуль юзю,
Зафран киби сараргъан.

Заваллы: «Вай, балам!» — деп,
Кийик-кийик баггырыш,
Ийип кельген козьяшы
Юрегине акызып,

Энди-энди барыш бу
Фаджиянынъ аслына,
Тике эки козюни
Эвлятчыгъы — Аслыгъа.

Бар кучюнен диварны
Эшмек ичюн уруна.
Бешер пудлыкъ ташларны
Сылджытмагъа ыдрына.

Шай ыдрына эмишлер,
Мабюслер тар зинданда,
Демир пармакъ артында,
Эфкярлангъан аныларда.

18

Аслы корип анасын:
«Анайчыгъым, ольдим де,
Яш башымнен, тирилей
Мезарыма кирдим де...

Не этмишим бар меним?
Бакъ алыма, анайым!
Тарлыкъ этти кенъ дюнья
Эвлядынъа, анайым!...» —

Деп, озюнинъ не азап,
Не хорлукълар чеккенин,
Темирханнынъ делирип,
Башын алып кеткенин,

Шейхнинъ исе «джады!» — деп,
Джекириклеп тургъанын,
Чолпанларнынъ бу иште
Пармакълары олгъанын.

Бирер-бирер анылата,
Агълай-агълай заваллы.

Эр сёзюнен даа пек
Шашмалатып ананы.

«Бугунь энди сайылы
Саатлерим кьалгъанда.
Ачкось эджель панджасын
Богъазыма салгъанда.

Пек истеймен, анайым,
Бебийимни корьмеге.
Юзьлеримни онынъ пак
Тенчигине сюрмеге.

Берип ана разылыкъ
Ризалыгы яврума,
Сонъки кере басмагъа
Суvуяткъан багърыма.

Эки дюнья акъкъычюн,
Бир шей этип баламны,
Тез-тез алдырт, анайым!» —
Деп ялвара заваллы.

Ана гъарип орьсенлеп,
Сёзлерине кызышыпъ,
Алып келип яткыызгъан
Ерчигинден торунын:

«Бейбарсымны мен кимге
Тапшлар эдим, кызчыгъым?
Бебийимни озюмнен
Алып кельдим, кызчыгъым!» —

Деп, баланы узата
Аслыхангъа тешиктен.
Санки дерсинъ, къабирге
Авуштыра бешиктен.

Эр ананы озюне
Таби эткен «падиша»,
Чочайтырып агъызын,
Анасына япыша.

«Къайда къалдынъ?» — дегендай,
Агъламсырап, юткъунып,

Кокрегини сукура,
Уртын сютке толдырып.

Бильмей сабий, не киби
Фаджиа юзь бергенин.
Анасыны, шу бугунь
Сонъки сефер корьгенин...

Тоюргъан сонъ къарныны,
Эркелене, эглене.
Анасына козь тикип,
Озь тилинде сёйлене.

Аслы гъарип, яныкътан
Озюн-озю туталмай,
Океленип эп агълай,
Козьяшышы юталмай.

Охшай, опе огълунынъ
Къара комюр козьлерин.
Татийлерин, чомпурын,
Чапийлерин, юзьлерин...

Ана исе, не япсын?
Зорнен тутып озюни,
О-бу айтып, гонълюни
Алмакъ истей кызынынъ:

«Аслы, кызым, сабыр эт,
Ал озюнъни элинъе.
Сабыр тюбю — сары алтыш».
Бахтынъ кулер кене де.

Ялвар-ялкъар аллагъа.
Акъ керемдир, эшитир.
Озюнъ сезмей къалырсынъ,
Имдадынъа етишир.

Ах, яраббим-яраббим,
Не дейджегим бильмейим,
Бундай мушкуль ишинънинъ
Манасына эрмейим.

Ёкъмы, раббим, бир инсан,
Эвлядымны къуртарсын!

Ёкмы, бир джан, Аслымны
Бу зиндандан чыкърсын!

Темир, балам, къайдасынъ?
Кель, къртур озъ Аслынъны!
Багъры янып куль олгъан
Эки козю яшлынъны!..

Сен яраттынъ иляим,
Энди озюнъ ярлыкъа!
Акъшам Туркан къапысын,
Шарт урмады, кърлыгъа.

Ах, о къахпе келинлер,
Озьлеринден булсынлар!
Явур кызы, явурлар,
Даим кысыр кълсынлар!

Бу белялар джемийси,
Тек оларнынъ тепмеси.
Кунъджиликнинъ белясы,
Зезр юрек этнеси...

Сагъ янындан отъкенлер,
Сол янындан отъмеси!
Сени «джады» дегенлер,
Мурадына етмеси!» —

Деп, бичаре окюнип,
Агълай, сызлай, къргъана,
Къызчыгынынъ огъурсыз
Такъдирине зарлава.

Аслы динълеп отурып,
Анасыннынъ такъмагъын,
Марамасын уджунен
Силип козюн яшларын:

«Анайчыгъым, джанчыгъым,
Тут озюнъни, агълама.
Нафле ерде окюнип,
Ич кимсени къргъама.

Дюнъя деген джефа экен,
Яхшыларгъа джурюм ёкъ.

Дюнъя деген сефа экен,
Яманларгъа олюм ёкъ.

Ойлан да бакъ, анайым,
Сени сёгер, сыкъарлар,
Сен агъызынънен къуш тутсавъ,
Олар акълы чыкъарлар.

Ойлелерге апшалыкъ —
Керем исе, анайым,
Барсын олар япасын,
Меним исе, анайым,

Козьяшдай пак къальбимнен,
Омюрдашым Темирим
Иле бирге кечирген
Шу эки йыл омюрим,

Ойлелернинъ элли йыл
Омюринден эвлядыр.
Бу саф севгим, мен ичюн
Эм такъдир, эм мевлядыр.

Джаным, анай, эгилип,
Бакъса къочанайыма,
Кейфленип, бакъ недайын
Юкълап къалды алдымда,

Ах, озюмнинъ чипийим,
Томалачым, томпачым!
Дар дюньяда бирден-бир
Бахтым меним, къуванчым!»—

Деп, юректен джылмайып,
Тёбен алып башыны,
Къулагъына къыстырып,
Сюттай безз сачыны.

Ёргъунлыкътан, асабдан
Таш диваргъа ясланып,
Юкълап къала, озюнинъ
Шенълигине ошланып...

Вакъты иле, Неронлар
Борджиялар кунюнде,

Ич бир сучсыз, гуңясыз,
Гизли судлар огюнде,

Омюрлик, сирс зиндангъа
Махкюм олгъан колелер,
Камералар ичинде,
Шай пенълене экенлер...

Бала юкълай, ким биле,
Нелер корип тюшонде.
Къайда бойле къайгысыз
Уйкъу эсли кишиге?..

Аслы юкълай. Юкълаймы?
Ёкса, сонъки кунюнде,
Укм кесими олюмге,
Озь виджданы огюнде.

Севгисининъ олюмден
Кучълулигин корьсетип:
Къыскъа инсан омрюнинъ
Ичлигини ис этип...

Ана исе, даа пек
Теляшланып, орьсенлеп,
Бу мисльсиз, дешетли
Фаджиадан серсемлеп,

Юрегини къаплагъан
Аджджыларгъа тѣзалмай,
Бакъып тура арадан,
Къызчыгъына, козь алмай,

Эеджандан, къоркъудан
Толып таша кокреги.
Айгиди, сен мукъаддес,
Чылгъын ана юреги!..

19

Ана, бала экиси
Бир-бирине къавушып,
Олю киби юкълайлар,
Тар къабирде тапышып.

Бир маальде кунь кызыш,
Уйле коптен авгъанда,
Бала ачып козылерин,
Агълайым деп тургъанда,

Бирден яман абдырап,
Аслыхан да уяна.
Огъулчыгъын янында
Кориш, ичтен къувана.

Шай къуванша тургъанлар,
Бу яланджы дюнъяда,
Къозулы къой, токълылар,
Айдалгъанда бойнагъа...

Баса кене багърына,
Аслы, масюм баласын...
Бу левханы тасвирге,
Сёзни къайдан аласынь?..

— Джаным, кызым, шай этип,
Озь-озюньни кыйнама.
Бир шейлер къап, боза ич,
Сагълыгъынънен ойнама.

Мен барырым шимдичик,
Кой халкъына айтмагъа.
Джыйып къомшу-къыйметни,
Тез-тез мында къайтмагъа.

Бельки, шейхнинъ укмонден
Къоркъмагъанлар тапылыр.
Бир экиси, бу савап
Ишке, бельки къатылыр.

Учъ-дёрт акъай бельсенип,
Кызым, ишке тюшселер,
Да дегенде, лескернен,
Таш диварны эшерлер.

Гуныя, вебал деселер,
Гуныялары бойнума.
Тап болмаса, мен озюм
Эшерим шу алымда...

Сабыр этсенъ, аль олур
Эр мушкюлинъ, мурадынъ.
Темирхан да етишип
Келир бугунъ, эвлядым, —

Деп, озю де ишанмай
Айткъанына озюнинъ,
Ана гъарип озюндже
Гонълюн ала кызынынъ...

Бу дюньядан джаныны
Береяткъан баланъа,
Олеяткан достынъа,
Я да тувгъан бабанъа:

«Машшалланъ бар бугунъ», — деп,
Ялан айтып юзюне,
Гонълюн алмакъ шарт экен,
Бакъып турып козюне...

Аслы берип Бейбарсын,
Битасынынъ къолуна.
Бакъып тоймай, джылмайып,
Анасына, огълуна:

— Айтканларынъ пек догъру,
Анайчыгъым, анълайым.
Шунынъ ичюн, нейсейим,
Умютимни джоймайым.

Сизлер энди къайтынъыз,
Ёрулдынъыз пек яман.
Озюнъизни сакъланъыз
Белялардан, къазадан.

Тири оксюз балама,
Пек итият ол, апам.
Озюнъе де пек мукъайт,
Пек мукъайт, сакът ол, анам.

Олюм-кетим дюньясы,
Баштан ашты гъам-дердим...
Бугунъ барсынъ, ярын ёкъ,
Эндиги мен не дердим?

Омюр бердинъ, кѹт бердинъ,
Анайчыгъым, элял эт!
Кокрегинъден сют бердинъ,
Эмген сютим элял эт!

Бер огълумны бир даа,
Сонгъылыккѹа охшайым.
Озь элимнен кѹндакѹлап,
Анай, санѹа тапшлайым...

Ана байгѹш кѹзындан
Алалмайып козюни,
Торунчыгъын узатып,
Зорнен тутып озюни:

— Омюр бердим, кѹт бердим,
Элял олсын, кѹызчыгъым!
Кокрегимден сют бердим,
Элял олсын, кѹызчыгъым! —

Деп, кѹзына эляллыкѹ
Меджбур ола бермеге.
Джандан татлы баласын
Сонъ кунюни корьмеге.

Аслы исе, огълуны
Опип, охпап, ардакѹлап,
Акъ сют берип, тойдырып,
Озь элинен кѹндакѹлап,

Агѹлай-агѹлай, кѹайтара
Битасына баласын.
Сыкѹып, опип, узангъан
Эллерини анасын...

Ана кете шашмалап,
Янгъан откѹа кѹабынып.
Аякѹ баскѹан ерини,
Козю корьмей абынып,

Чагъырмагѹа кой халкѹын,
Кѹартал кѹая башына.
Медет истеп кѹальбининъ
Парчачыгъы — Аслыгѹа.

Ах, къартана, къартана,
Не де сафдиль экенсиз!
О фанатик асырда,
Кимден медет истейсиз?..

* * *

Ах, кунъ къонмагъайды да,
Умютлер солмагъайды.
Ах, гедженинъ зульмети
Ярыкъны богъмагъайды...

Гъарип ана баланен
Агълай-агълай къайткъан сонъ,
Ёргъун кунеш уфукъкъа
Олип-талып баткъан сонъ,

Къырлар-дагълар къап-къара
Фереджеге бурюне.
Бар кяинат Аслыгъа
Даа титис корюне.

Къоркъусындан козь юмып,
Тура къатып келидай.
Сезе озюн табутта
Козюн ачкъан олюдай.

Къаш къарарды дегенде,
Бу къоркъунынъ устюне,
Пейда ола бир пугъу
Таш диварнынъ устюнде.

Агълай, куле, миявлай,
Къанат къакъа, курсюне.
Даа яман дерт къатып,
Аслыханнынъ дердине.

Этрафында исе, рыскъ
Къыдырыкълап озюне,
Парылдатып козьлерин,
Ач шакъаллар кезине.

Бу дешетлер аз киби,
Ай ярыгъын талдалап,

Келе къара булутлар,
Аджадагдай ормалап.

Яшын япнай, кок гурьлей,
Шатыр-шатыр опкъандай,
Саба тынгъая сель ягъмур
Къуя афат туфандай.

Аслы артыкъ бус-бутюн
Кучь-такъаттан кесилип,
Бата сувукъ къан-терге,
Не ергедир эшилип...

Сонъ кучюнен: «Анайым,
Анайчыгъым, эльвида!
Алп-арсланым, мерданем!
Темирханым, эльвида!

Озегимден узюлип
Тюшкен огълум, эльвида!
Аз охшап, чокъ хорлангъан
Къыска омрюм, эльвида!

Балачыгъым!..Балам!..» — деп
Эки козю яш толып,
Юткъунмагъа етишмей,
Къатып къала таш болып.

ЭПИЛОГ

Дагъ артында дагълар бар,
Йыл артында йыллар бар.
Дюнъяда биз бильмеген
Нидже-нидже аллар бар.

Ёлум тюшип, отькен йыл,
Явуз дере ягъында,
Гонълум джошты чыкъмагъа
Къадим Алмас дагъында

Пек арзылап гезмеге,
Бу сихирли диярны
Озь козюмнен корьмеге,
Мешур Козьяш диварны,

Кийик, санърав кырларгъа
Яткъызылгъан таш ёлдан,
Чыкътыкъ ёлгъа «Волга»да,
Ажъдашым Назымман.

Вызнен отип Кок къая,
Асма копрю янындан,
Етип кельдик къушлыкъта
Алмас дагъы янына.

Алмас! Алмас! Эр ягъы
Тюпсиз дере, тик ярлар,
Учурымлар, къобалар,
Харабелер, мезарлар...

Эр ташында бир дестан,
Эр коюнде фаджиа.
Ер юзюнде бармекен
Бойле бир ер, аджеба?

Бинъ яшарлыкъ эменлер,
Къарагъачлар, джидалар
Бирер тильсиз шааттай,
Инсиз-тинсиз туралар.

Эр адымда чокъракълар,
Озенчиклер шырылдай.
Сарп къаялар тюбюнде
Щелялелер шарылдай.

Машинаны быракъып,
Джаяв юрип баягъы,
Олюп-талып, ахыры,
Корьдик Къартал къаяшы.

Такъан-тукъан экимиз,
Джаргъа таба тырмаштыкъ.
Чырмавыкъкъа, тикенге
Сармашыкъдай чармаштыкъ.

Чокъкъа бармай, огюнде
Пейда олды бир дивар.
Юрегимни къан эткен
«Козьяш дивар» — таш дивар.

Ельнинъ, куннинъ кучюнен
Коп ерлери омрагъан.
Чевре-четин къыджыткъан,
Дели-мидан орагъан.

Ешилъ ёсун къаплагъан
Бу тапларнынъ арасын.
Санки дерсинъ, асырлар
Очюктирген ярасын.

Эеджандан козюмни
Тикип къалдым диваргъа,
Джошып-ташып ясландым
Аслы яткъан мезаргъа.

Элесленип къарасам,
Таш къабрининъ огюне,
Къалавджылар къалдыргъан
Арачыкълар корюне.

Кимдир, бу чифт араны,
«Унутмангъыз дуадан», —
Деп, чакъылнен къапатып,
Акъ балчыкънен сувагъан.

Шимди де, чам сакъыздай,
Тура-тура джыйылып,
Бир арадан сют тамлай,
Яваш-яваш ийилип.

Дигеринден буллордай,
Сызып тура козьяшы —
Аналарнынъ эбедий
Къурумагъан козьяшы.

Шунынъчон бу исаргъа —
«Козьяш дивар» дегенлер.
Нидже асыр тиллерде
Дестан этип кельгенлер...

* * *

Окъуйджым, иште бу
«Козьяш дивар» акъкъында,

Эшиткеним, корьгеним,
Тек шу къадар, бахтынъа.

Барып да чокъ бильгенде,
Вай, сонъ сенинъ алынъа!
Къалыр эдиң чыкъалмай,
Дестанымнынъ сонъуна...

Эгер корьмек истесенъ,
Диварны озъ козюнънен,
Барып кельмек кучъ дегиль,
О ерлерге озюнъе.

Тек, баргъан сонъ, о ерде
Бу фаджиа акъкында
Сѣз ачылса, диварны
Къоругъан кой къартына:

«Бу тамлагъан сют дегиль,
Киречли сув, бакъ ата!» —
Деп келишир-келишмез
Сатсанъ чешит сафсата,

О къартчыкънынъ индинде,
Сенден яман тапылмаз.
Элеминден, къахринден,
Юмгъан агъзы ачылмаз...

Тийме къарткъа, аджайип
Тарихынъны яшатсын!
Къатып къалгъан къальблерни,
Дестанынънен йымшатсын!

Барсын, бу козьяш дивар да,
Парлакъ йыллар огюнде,
Янъы аят къураяткъан
Яш несильге бугунъ де,

Мазлум шаркънынъ инъильтисин,
Факъырлернинъ къуллыгъын,
Эски шаркъ кыз-къадыннынъ
Чеккен зулум, хорлыгъын

Хатырлаткъан эйкель олсын
Сувы битмез пунадай.

Пер-Лашезде коммуналар
Құршунланған дивардай.

Поэмамны туюгетип,
Нокъта къойдым бу ерде.
Элял олсын эмегим,
Окъуйджым, сизлерге!

Корюшкендже бир даа,
Къал тендирист, селямет!
Сен де манъа озъ эмек,
Озъ акъкъынъны элял эт!

1958—1959 с.

Базы сёзлеринын лугаты

Абдестлик — зенгин мусульман эвлеринде ювуныш чыкмак ичюн, ятакъ одасында кьурулган махсус тар уджре.

Адаламакъ — шашмаламакъ

Аджадагъа — адждерха

Азрет Али — Мухаммед пейгамбернинъ энъ якъш сафдашларышдан бириси

Айыл — атнынъ къарыны тюбюнден айландырылып багъланган эгер къайыш

Акъбоз-ат ве Кокбоз-ат — Кучюк Джетемен (малая Медведица) йылдызлар уюриндеки эки йылдызнынъ адлары

Акъсюек — зенгин мал саиплери

Акътачы — Чорабатырнынъ догъыш оськен кою

«Акъ явлыкъ» — келин, къадын манасында

Ала — сырлы тюз

Аладжа — ёлакълы, орнекли

Аланлыкъ — чименлик

Албасты — кьоркюнчлы джин-шайтанларпынъ бириси

Апсын — келин, келинчек

Асил — алидженап

Атан деве — пачильген деве

Баллы боза — тарыдан япылган спиртли ичимлик

Беддуа — лянет, къаргъыш

Бейбарс — Мысырда 1250 сенесинден 1390 сенесине къадар уком сюрген Мамлюклер («Беяз кьуллар») сюля-лесининъ, бизим халкъымыздан чыкма мешур арбий ёлбашчысы ве падишасы

Бенде — Алланынъ кьулу

Бозйигит — Кърым (къыпчакъ) фольклорынынъ «Бозйигит» адлы дестанынынъ баш къараманы

Бора — Бора-гъазы, Гъазий XVI асырда яшаган ве бутюн дюнъягъа мешур классик шаиримиз

Бота, ботакъан — бир яшына кельмеген деве баласы

Бусе — опюш

«Вея гъалиб илялла» — (арапча) «Алланынъ адыны анъган киши эр вакъыт енъер» — демек

Гольбугъа — сазлыкъ ерлерде яшаган бир сой кьуш

Девир — эв-эвден юрип чыкмакъ демек

Девлетли — азиз, эвлия

Дерьа — океан

Дёнен — дёрт яшында ат
Дёрт орьме — орьме кьамчы
Джайыкьбаш — Джайыкь (Урал) озенининь башы
Джала — ифтира
Джез алем — дирегининь уджунда ешилъ (пей-
гьамбер) байрачыгьы ве джез айы олгъан дервиш
асасы (таягьы)

Джетемен — Большая Медведица
Димагъ — мий, акьыл
Докъсан — кьышнынъ учъ айы: кьаракьыш, чилле,
увут (январь, февраль, март)
«Еями-махшер» — кьыямет куню
Ель-етмез — Чорабатырынъ джуйрюгининь ады
Икар — кьадимий юнан мифологиясынъ кьарама-
ны

Икътидар — кьудрет
Иляий — диний йыр
Ит сувармакъ — ишсиз юрмек, вакътыны бош ке-
чирмек

Иш тиоше — «агъыр алгъа кьалса», «башы белягъа
огъраса» манасында

Йигидир — яхшыдыр

Йылдызнаме — фал китабы

Кели — захире дёгмек ичюн агъачтан япылгъан аван

Келим — Алладан кельген хышым

Келямулла — Къуран

Кочькин кьар — кьар акьышы

Кубу пишмек — агъачтан япылгъан узун ве тар
савут (кубу) ичинде пишкекнен пишкеклеп, кьаймакьтан
ягъ япмакъ

Къабдал — эгернинъ агъач кемери

Къанъшар — манълайнен буруннынъ арасы

Къунан — учъ, яшында ат

Къут — «бахт» демек. «Къутлу олсын» деген ибаре,
шу сёздөн алынгъан

Къыдырлез — эскидже язнынъ биринджи куню

Къызыл чабакъ — кунеш догъаджакъта ве батаджакъ-
та уфукъта пейда олгъан къызыллыкъ

Къырджыман — орта яшдаки эркек киши

Лейля бикеч — XVII асырда яшагъан Кърым шаире-
леринден бири

Ляты — мусульман халкъларында кьабир ичинде ме-
вта кьоюлгъан ара

Махмуд Къасым — XIII асырнынъ башында язылган
«Юсуф ве Зулейха» адлы поэманынъ муоллифи

Мачик — беслеме къозу

Меньли-Сулу — Чорабатырнынъ анасынынъ ады

Мукъаддерат — талий, такъдир

Муминлер — мусульманлар

Муслимин — мусульманлар

Мушаире — шаирлер мусабакъасы

Наргиз — назик бир чичек ады (нарцисс)

Нарин — назик

Нерон — Миладий I асырда яшагъан зальым ве къан
ичиджи Рим падишасы

Не шиш янсын, не кебап — «ич кимсенинъ хаберин
олмасын», «биринъизге зарар кельмесин» маналарында

Нилз — ялвармакъ

Окъдан — окъ салынгъан торба

Олен — къыргъыз ве къзаха «йыр» демек

Отав — кийиз къаплы юрт (тёгерек эв)

«Очоч-мачоч», «Чачор-мачор», «Мачав-чачав» — ба-
зы бир земане эсерлерининъ къараманлары

Пердалаз (бердуль-аджуз) — къыш мевсимининъ ба-
арь мевсимине авушкъан афтасы

Пер-Лашез — Парижде коммунар версальджилер-
нинъ мезарлыгъы

Пугъу — миявкъуш, байкъуш

Пунар — чокъракъ

Садир — белли, малюм

Сарай — Алтын орду девлетининъ пайтахты

Секельтек — алчакъ къырлы ерлер

Сиркеси сув котермей — айткъан сёзюнъе тез ачувы
чыкъкъан киши акъкъында айтыла

Сув агъарлы ай — эки уджу юкъарыгъа дегиль де,
кенаргъа бакъып тургъан янъы догъгъан ай

Суселя — дженазе чыкъарылаяткъанда айтылгъан
иляий

Таваб — несиля

Тайлакъ — бир яшында деве

Талакъа — топланыш, ярдымлашыш эв къурмакъ

Талкъан — ягънен къавурылгъан ун

Талматюш — уйле вакъты

Татран — баарьде оськен ве тазе экенде, къыягъы
ашалгъан осюмлик

Текбир — «Аллау экбер!» ибаресини текрарламакъ

Телькын — мезарлыкъта, халкъ даркъагъан сонъ,
къабир башында янгъыз къалгъан имам тарафындан
окуулгъан дуа

Тепреч — баарь байрамы

«Тили татлы» — тили пельтек, «р» арифини айтып
оламагъан киши акъкъында

Туякъ — «ат» манасында

Улус — ватан, мемлекет

Урт — агъыз ичи

«Хай!» чекмек — дуа этмек манасында

Хайям — Омар Хайям. XI-XII асырларда яшагъан
мешур фарс шаири

Чинаякъ — фильджан

Шаин къушу — Улу пролетар языджысы А. М. Горь-
кий озюнинъ «Песня о Соколе» («Шаин къушу акъкъында
йыр») адлы мешур эсерини, бизим халкъымызнынъ халкъ
агъыз яратыджылыгына эссланып язды

Шатапламакъ — яманламакъ

Шеляле — шар-шур, учан-сув

Шерм-ая — утанув

Шукранле — шукюр этип

Эвля — яхшы

Эгечи, синъли — апте ве къыз-къардаш

Эльти — диний хадим къарысы

Эн — янғы

Эрин — дудакъ

Ярадан — алла, таңъры

АСРЕТ

Ай ярыгъын танъ белледим,
Сескенип яр, уяндым.
Башымдаки ястыгъымны
Сенсинъдир сандым.

Нидже айлар, нидже йылар
Асретинъе даяндым,
Энди сабрым къалмады яр,
Тутаптым, яндым.

Ятсам, турсам тилимдесинъ,
Эля козьлом Джеваирем!
Тюшюмдесинъ, эсимдесинъ,
Джеваирем, Джеваирем!

Яшлыкъ бапкъа эки кельмез,
Эки кельмез, бир келир,
Бир шень бакъыш, бир кулер юзь
Косьтер гузелим!

Омрюмизнинъ язы тюшдай
Отип кетер, къыш келир,
Гонълом сени севип, сармакъ
Истер гузелим!

Ятсам, турсам тилимдесинъ,
Эля козьлом Джеваирем!
Тюшюмдесинъ, эсимдесинъ,
Джеваирем, Джеваирем!

1930 с.

РУСТЕМ

Бир корьгенде дживан сени,
Къанатларым къырылды.
Кирпиклеринъ юрегиме
Ханджер олып урулды.

Кель Рустемим, кель дживаным ал мени.
Шу къаранлыкъ зиндадан къуртар мени.

Къуджагъынъа яткъыз мени, сар мени.
Яндым Рустем, яндым сенинъ севгинъден.

Ай догъмадан, кунъ догъмадан,
Шу диярдан къачайыкъ
Мейдан чёллер, сейранларда
Ал гуль олып ачайыкъ.

Кель Рустемим, кель дживаным ал мени.
Шу къаранлыкъ зиндандан къуртар мени.
Къуджагъынъа яткъыз мени, сар мени.
Яндым Рустем, яндым сенинъ севгинъден.

1931 с.

САБА

Юзюн ачкъан шаркъ къызыдай эркеленип,
Бааръ танъы явап-явап бельги берди.
Къара кокнинъ пердесини арткъа керип,
Чыкъкъан кунеш эр бир шейге кольге керди.

Дувакъ кийген хелинлернинъ чересиндай —
Индже думан орталыкъны алды сарып.
Йигитлернинъ епилъ кийген Зоресиндай —
Яш сельбилер къалды бирден ойгъа далып.

Ал кунешнинъ тасма-тасма чум къамчысы
Кокке догъру керильгенде къыз къашыдай.
Дал уджунда ялтырагъан чыкъ тамчысы,
Тамды ерге оксюзлернинъ козь яшыдай...

«...Саба олды, уянсапа,
Гуль ястыгъа даянсана...»
Йырын йырлап машукъасын уяндыргъан,
Эски дестан къараманы Таирдайын,
Йырларынен яш девранны ойландыргъан,
Джошкъун рухлы джана гонъюль шаирдайын,

Мен де бугунъ машукъамны — лирикамны
Табиатнен нышан тою этмек ичюн,
Сарышынлы кунъге салып селикъамны,
Онынъ киби ниетиме етмек ичюн,

Озь башыма байырларда янгыгыз кялып,
Дертли-гъамлы бульбуллерге севда олдым.
Саарь вакъты левхасындан ильхам алып,
«Тасавур» — деп, бир шиирчик язган олдым:

ТАСАВУР

«Саарь вакъты озь башыма эссиз ятсам,
Ильк баарьнинъ ал-ешили халысында,
Окюнч толу йырларыма умют кьатсам,
Суву биткен кьуру озен ялысында

Ешилликлер ичерсинде ешилленип,
Ешилъ козьлю гузелимнен ойнап-кульсем,
Куньтувушнынъ уфугъындай ал-гулленип,
Юрегимден дерт-кьасевет тотын сильсем,

Тасавурнен табияткьа ашыкъ олып,
Бельки де бу сатырларны язмаз эдим.
Бурчакъ ургъан гьонджелердай бирден солып,
Ашкъ отунынъ алевинен янмаз эдим.

Лякин меним юрегимде яш омюрнинъ,
Энъ аджувсыз, мераметсиз ызлары бар.
Лякин меним козь алдымда озь юртумнынъ
Севильмеген, севалмагъан кьызлары бар.

Шунынъ ичюн эпкин арзу, идеаллар
Къалемиме буны серпди бир ельдайн.
Гонъюлиме ыз быракъып бош хаяллар
Кечиш кетти бир себепсиз эджельдайн...

Ал кунешнинъ тасма-тасма чум къамчысы
Алай якъны шыбырткылап тебеледи...
Дал уджунда къалгъан сонъки чыкъ тамчысы
Къалемимнинъ тамчысындан куле эди...

1928 с.

ДЕРЕКОЙ КЪЫЗЫ

Дерекойнынъ ёлларыны
Ляле саргъан кьырмызы.
Эсир этти юрегимни
Шу койчикнинъ бир кьызы.

Кельдинъми яр, сездинъми яр,
Гонълюмдекин сездинъми?
Янып сѣнген алевимни
Яндырмагъа кельдинъми?

Дерекойны кѹмлыкъ дейлер,
Кѹмлыкъ дегиль, багъ экен.
Ярнынъ тили шекер дейлер,
Шекер дегиль, бал экен.

Кельдинъми яр, сездинъми яр,
Гонълюмдекин сездинъми?
Янып сѣнген алевимни
Яндырмагъа кельдинми?

1931 с.

ЧѐЛЬДЕ ЯЗ АКЪШАМЫ

Кувъ этеги ерге тийди,
Къызыл-чабакъ алланды.
Кок къоюджа антер кийди,
Чилле-къуртлар джанланды.

Яз геджеси джайды гольге
Алтын пуллы шербенти.
Туман болып саркъты чѐльге
Булутларнынъ дильбенти.

Тоз ятышты, салкъын тюшти,
Чыкъ къаплады отларны.
Джылкъыджы къарт алып чыкъты
Отлатмагъа атларны.

Сес-солукъ ёкъ, тек кимерде
Чегерткилер чырылдай.
Тосат-тосат талгъын ельмен,
Алтын ашлыкъ шувулдай.

Джигеринъе синъип къала
Темиз ава къокъусы...
Кимге тиер, яз геджеси
Бойле чѐльнинъ юкъусы.

1923 с.

БУЮК КЪАЗНАМЫЗ

Сонъ девир кърымтатар эдебиятынынъ энъ корюмли эрбабы, миллий шириетимизнинъ султаны Эшреф Шемьи-заде энциклопедик бильгиси олгъан бир иджаткяр эди. Буюк колемде шах эсерлер язгъан бир чокъ классик шаирлер (Руставелли, Фердоуси, Гянджеви, Навоий, Пушкин ве иляхре) иште, бойле терен бильги савплери эдилер ки, оларнынъ яраткъан эсерлерини окъугъанда бутюн бир дюнья вакъиа-адиселерни башынъдан кечирген киби оласынъ.

Устазымыз Эшреф Шемьи-заденинъ де «Козьяш дивар» дестаныны (халкъ арасында онъа «Аслыхан дестаны» да дейлер) окъугъанда тышкъы бойле бир кечинмелер ичинде булунасынъ. Дестанны окъугъанда токътап оламайсынъ. Дерсинъ яз чиллесинде гузель бир озенге тюшкенсинъ де, андан чыкъып оламайсынъ, о къадар раатлыкъ, о къадар лезет, о къадар нефислик, о къадар рухий зенгинлик дуясынъ озюнде. Сатырлар, фикирлер акъынтысында, ферасет дюньясында омюрбилля къалмакъ истегини догъура.

«Козьяш дивар»нынъ бу къадар кучлю олгъанынынъ себеби неде, аджеба?

Бир сёзнен бунъа джевап бермек кучъ. Дестаннынъ кучю, ильк эвеля, онынъ нефислигинде. Бедий нефислигинде. Окъуйджыгъа озюни севдирген даа бир кучю бар ки, буны муэллифинъ озю де пек алчакъ-гонъюллиликнен бойле анылата:

Сонъунадже окъуп чыкъып,
Шу быралкъы эсерни:
«Тилимиз пек зенгин экен!»
Десенъ, манъа етерли.

Бу зенгин тиль — халкъымызнынъ
Къальб севинчи, фигъаны.
Тюркий тиллер гульзарынынъ
Энъ чечекли фиданы.

Меним ишим — шу фидандан
Сюсю гуллерни термек.
Сонъ, олардан демет япыш,
Къайтып, халкъыма бермек...

Шу сатырлардан сонъ бираз апагъыда шаир: «Иште, бойле къазнамыз бар элимизде бугунъде» деп яза. «Козьяш дивар» дестанында исе керчектен де бутюн къазнамыз олгъаны киби корюнип тура.

Эдебиятымызда энъ гузель эсерлерден бири олып къалгъан ве къаладажкъ бу дестаннынъ къыймети, хайыр, ялынъыз онынъ тиль зенгинлигинде дегиль. Ширий тешбихлерден гъает усталыкънен файдаланмагъа бильген Эшреф Шемъи-заде бу дестаннынъ асыл негизини Аслыхан образынен къавийлештирген. «Фаджианынъ энъ аятий, энъ инсаний» къараманы Аслыхан — бу бизим миллетимиздир. Озюнинъ ана топрагъы киби саф, гузель джумерт миллетиниъ душманы чокъ ола. Саф муаббетли гузель Аслыханнынъ башына кельген фаджиа — миллетимизнинъ башына кельген фаджиадыр. Аслыхан киби миллетимизни де тап дивар ичине тыкъып, устюнден къаладылар... Илк сефер дестаннынъ шу ерини окъугъанда мен агълагъан эдим. Буны бир-къач йылдан сонъ утана-утана Эшреф агъанынъ озюне айткъан эдим. «Айсе, айсе...мен озюм де о сатырларны козьяш тѣкуюп язгъан эдим», деди Эшреф агъа...

Шаирнинъ озю сагъ олгъанда бу дестан «Тогъан къая» адынен юлкъуна-юлкъуна басылгъан эди. Эбет, о вахший незарет системасы заманында башкъа тюрлюк олмакъ мумкюн дегиль эди.

Иджадий пишкян бир девиринде, «Кърымнынъ биринджи шаири!» адыны алгъан чагъында бутюн халкъы иле фаджиагъа огърагъан шаиримиз сюрдюнликте вефат эткен сонъ Ватанына къайтты — васиетине коре эвлятлары онынъ джеседини ана топракъкъа теслим эттилер.

Эй, сени такъдир!

Иште, нидже йылдан сонъ, Эшреф-Шемъи-заденинъ китабы ана-Ватанында дюнья юзю корьди. Миллий нешриятымыз озюнинъ илк фаалиетини бойле буюк ве севап иштен башлады. Эвалла!

Эшреф Шемъи-заде ве онынъ эсерлери миллетимиз къазнасынынъ дегерли бир парчасыдыр. Къыйметли шу парча, иште, элинъизде.

Теменна санъа, халкъымызнынъ асыл эвляды. Ватанда къайта баштан яшап, чалышып башладынъ. Эбет, омюр бакъийлиги будыр.

Шакыр Селим

МУНДЕРИДЖЕ

Козьяш дивар.	3
Базы сёзлеринъ лугъаты	118
Асрет	122
Рустем	122
Саба	123
Тасавур	124
Дерекой кызы	124
Чёльде из агышамы	125
Буюк кызпамыз	126

Эдебий нешир

Эпиреф Шемъ-заде

КОЗЬЯШ ДИВАР

Джыйкытыкъ
кърымтатар теленде

Муаррир У. Э. Эдиева
Россам З. Трасялова
Росмолер муаррир В. В. Купчионский
Техникий муаррир М. Дж. Курбидинова
Корректор Л. М. Адильсатова

Басмаладеге берильди 10.08.93. Басылгъа рухсет этильди 20.06.94. Колеми
84×108 /32 Басмалакс кыгъыты № 2. Эдебий гарнитур. Юкъары басма.
Шартлы басма табагъы 6,72. Шартлы боя оттиск. 6,72. Нешир табагъы 6,00.
Тиражы 5.000. Сымарыш № 10. Мукъавеле фиятында.

«Таврида» веширатылымынъ басмалаксы
333044 Агъмесджит ш. Генерал Васильев сойгъы, 44.

